M 2402

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क. M2402 विषय निती शास्त्र

नाव परामर्श खंड

लेखक/लिपीकार —

पृठ 27 काल पूर्ण/~~अपूर्ण~~

M 2402

परार्द्ध खंड

(न्यायान्तर्गत)

१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति परामर्शाद् वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमितिमामनन्त्याचार्याः। तेषामयमाशयः। तथा
विधपरामर्शात् तादृशानुमितिस्वीकारे गौरवं वह्निव्याप्यालोकवान् पर्वतो धूमवानिति परामर्शाद् वह्निपर्वतो वह्निमानित्यनुमित्युत्पत्त्यापत्तेः हेतुव
वह्निविधेयकानुमितिं प्रति वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकपरामर्शत्वेन हेतुतायां व्यभिचारात्। तद्वारणाय धूमपरामर्शजन्यतावच्छेदक
कोटौ स्वाव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वादि देयं येन धूमत्वप्रकारकपरामर्शजन्यत्वमेव लाभमावे मुख्यम्। चिन्तामणिकारमते। आचार्यमते तु तद्रूपपरामर्श
तथाविधानुमित्यनुपगमे वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकवह्निविधेयकानुमितिं प्रति वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यक
परामर्शत्वेन हेतुतायाः कल्पनीयतया वह्निव्याप्यालोकवान् पर्वत इत्यादिपरामर्शात् तथाविधानुमित्युत्पत्त्यभावेन धूमपरामर्शहेतुतायां व्यभि
चाराभावात् धूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ स्वाव्यवहितोत्तरत्वादिविशेषणप्रयोजनाभावात् तत्र तद्दानवैफल्यप्रयुक्तलाघवं विना चिन्तामणिकार
मतापेक्षया दुष्परिहरमेवाचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यनुमितिपरामर्शस्य किं कार्यतावच्छेदकं तादृग्वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतो द्दे
क वह्निविधेयकानुमितित्वं वह्निव्याप्यधूमवन्महानसं च वह्निव्याप्यालोकवांश्च पर्वत इत्यादिसमूहालम्बनजन्यवह्निव्याप्यधूमवन्महानसं च वह्नि
मत् आलोकवह्निव्याप्यालोकवान् पर्वतो वह्निमांश्चेति समूहालम्बनानुमितौ व्यभिचारात्। न च तत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकनिश्चयत्वप
कारणसत्त्वान्न व्यभिचार इति वाच्यम्। इति व्याप्याद्युपदेऽपि नानुमितित्वेन तत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकनिश्चयत्वेन
हेतुत्वे वह्निव्याप्यधूमवन्महानसं पर्वतो घटवांश्चेति समूहालम्बनादपि वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमित्यापत्तेस्तथापि य

एम.

नुमितिं प्रति वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितपर्वतविशेष्यतानिरूपितप्रमात्वेन हेतुतायां आवश्यकतया उपदर्शितसमूहालंबनपरामर्शजन्यसम
तालेवनानुमितेर्व्यभिचारो दुरुद्धर एव वाच्यस्तु वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्याद्युपरामर्शस्य कार्यतावच्छेदके वह्निव्याप्यधूमावच्छिन्नपर्वतत्वावच्छि
न्नविशेष्यतानिरूपितवह्निविधेयतानुमित्यनुमितित्वोऽवच्छेदकविशिष्टसमूहालंबनस्थलेतत्राधेयधूमावच्छिन्नपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपित
वह्निविधेयताकानुमितेस्तु सत्त्वाभावेनव्यभिचारानवकाशाद् इति तदसत् नीलपर्वतो वह्निव्याप्यधूमाभाववान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवांश्चेति समूहालं
बनात् तदनुमित्युपपत्तेः [illegible] तथाविधानुमितिं प्रति पर्वतत्वावच्छिन्नधूमवत्त्वावच्छिन्नतत्त्वस्यरूपपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्या
प्यधूमाभावप्रकारताशून्यवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकज्ञानत्वेन हेतुत्वे नीलपर्वतो वह्निव्याप्यवान्नवेत्याकारकसंशयस्थापि
वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमित्यापत्तेः अस्तु वा तथा उपदर्शितानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति तथाविधप्रकारिताशून्यशुद्धपर्वतत्वावच्छि
न्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमप्रकारताकज्ञानत्वेन हेतुतायां आवश्यकतया वह्निव्याप्यवान्पर्वतो वह्निमानित्यादौ धूमानुमितेर्व्यभिचा
रस्य ओगरूपत्वात् अनुधूमपरामर्शकार्यतावच्छेदकोटौ अपि विशेष्यतायां वह्निव्याप्यधूमानिरूपितत्वं तत्त्वानिवेशितधूमावच्छिन्नत्वनिवेशे च
आनुपपत्तिः सत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतायां वह्निव्याप्यधूमानिरूपितत्वे वह्निव्याप्यवान्नो वा नाप्यवच्छिन्नत्वाव्यतिरेकेणविशेष्यतानिरूपितवह्नि
विधेयतानुमित्यनुमितेस्तु सत्त्वाभावेन व्यभिचारानवकाशादिति चेन्न वा तथापि पर्वतो वह्निमानिति वह्निव्याप्यधूमपर्वतत्वोभयवैशिष्ट्याव
च्छिन्नव्याप्यधूमवानित्याद्युपरामर्शजन्यवह्निव्याप्यत्वानवगाहि वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्नि

२

(इदं तु विशेषाधधीकरणव्यता प्रत्येकं कल्पतया एकत्र द्वयमिति विवक्षायां मा व्याप्यत्वमुभयाभावोऽपि द्विर्मितावच्छेदकेऽसंभवादेकत्वाभिप्रायेण परत्वेनाप्युक्तमिति वि
षयता मूलाद्विनिर्गुणस्य भेदाभावधर्मितावच्छेदकं दूषितम्)

इत्थं च यत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारकत्वे ज्ञाने भयप्रकारकत्वं वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यादौ वह्निव्याप्यधूमवानित्याकारकपरामर्शे आलोकवान् वह्निव्याप्यधूम
वान् इति वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानिति स्वजन्यमितौ व्याप्तिप्रकारस्य हेतुसंबन्धे तादृशप्रतियोगितावच्छेदकमते यत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारता
निरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नधर्मितानवच्छिन्नत्वं तत्र तत्र निरूपितवह्निव्याप्यावच्छिन्नत्वमेव तत्रानुमितित्वावच्छिन्नप्रति शुद्धपर्वतत्वावच्छि
न्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमप्रकारतानुमितिनिरूप्यत्वेन हेतुत्वं कल्पनानामनुपपत्तिः । न च धूमपरामर्शस्य तथात्वेऽपि धूमत्वेन
तच्छेदकत्वेऽपि वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपिततत्पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपिततत्पर्वतत्वादिनिरूपितवह्निव्याप्यधूमावच्छिन्न
विशेष्यतानिरूपितप्रकारतया धूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ तादृशपरामर्शजन्यत्वस्य तादृगनुमितौ तत्तत्पाविषयविशे
ष्यतायाः सत्वेऽपि तदीयपर्वतविशेष्यतायाः पर्वतत्वावच्छिन्नधर्मितानवच्छिन्नत्वरूपेण वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपिततत्त्वावगाहनेन पर्वतत्वादि ऊप
रूपेण धर्मितावच्छिन्नविशेष्यतात्वरूपेण वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितत्वविशिष्टविशेष्यताभिन्नतया वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितपर्वत
त्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितविशेष्यतायामन्वयानुमितित्वस्य धूमपरामर्शकार्यतावच्छेदकस्वीकारेणोपपद्यते तदेतानयानुमिति । पर्वतत्वादि
रूपेण धर्मितावच्छिन्नविशेष्यतात्वरूपेण धूमप्रकारतानिरूपितत्वविशिष्टविशेष्यतात्वं च पर्वतत्वादिरूपधर्मितावच्छिन्नविशेष्यतात्वावच्छिन्नं वह्नि रामः
व्याप्यधूमप्रकारतानिरूपकतावच्छेदकपदार्थतानुमितित्वपर्वततत्त्वविशेष्यतासत्त्वे यत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितायाः अवच्छेदकं न वह्निव्याप्य

धूमावच्छिन्नाविच्छिन्नत्वाख्यं तथात्वमिति तादृशानुमितेः वह्निव्याप्यधूमवान् वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्याकारकापत्तेः किंतु तथाविधनिरूप
कतावच्छेदकपर्वतत्वावच्छिन्नाविच्छिन्नत्वाख्यमिति तथाविधानुमितेर्वह्निव्याप्यपरामर्शे दर्शितधर्मतावच्छेदकाक्रांतत्वमक्षतमेव । एवं चेदृ
शानुमितिहेतुत्वाद्वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतो भवं धर्मितावच्छेदकीभूतवह्निव्याप्यधूमप्रकारताकवह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्याका
रकपरामर्शात् उक्तानुमित्यनुपपत्तिः तादृशानुमितावपि न व्यभिचारः । तादृशानुमितौ वह्निव्याप्यधूमस्य तादृशधर्मितावच्छेदकत्वाभावे
नमेव पर्वतत्वस्यातिरिक्ततया वह्निव्याप्यधूमावच्छिन्नविच्छिन्नत्वात्तादृशावच्छिन्नत्वात् वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपकता [illegible] पर्वतविच्छिन्नतायाः स्वीये
पदर्शितधर्मपरामर्शेऽवा [illegible] र्वतावच्छेदकाक्रांतत्वाभावात् । एतेन वह्निव्याप्यालोकवान् पर्वत इत्यादिपरामर्शे नवह्निव्याप्यधूमवद्व्यावृत्त्या
व्यभिचारः स्यादिति तद्बाधस्य दृष्टत्वेन अनुमितावपि वह्निव्याप्यधूमवान् वह्निव्याप्यालोकवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमितावपि व्यभिचारो निरस्तः ॥ ५६
तादृशानुमितेरपि पर्वतत्वातिरिक्तवह्निव्याप्यालोकावच्छिन्नाविच्छिन्नतायाः वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपकपर्वतविच्छिन्नताकत्वेनोप
दर्शितधर्मितावच्छेदकानाक्रान्तत्वादिति । न चैवं तथापि वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति परामर्शानन्तरं पीतपर्वतान्योन्याभाववानित्यादि तद्बाध इत्याशङ्क्य
भावे वह्निव्याप्यधूमवान् पीतपर्वतो वह्निमानित्यनुमितेः उपदर्शितधर्मपरामर्शे धर्मितावच्छेदकानाक्रान्तत्वात् पर्वतत्वावच्छिन्नाविच्छिन्नतयैव तादृशानु
मितेरेकत्वमिति ततो वह्निव्याप्यधूमवान् पीतपर्वतो वह्निधर्मितावच्छेदकस्वव्याप्यधूमवान् पीतस्य वह्निव्याप्यधूमधर्मितावच्छेदकत्वाभावात् तत्र पर्वतविच्छि
न्नताकत्वेन वह्निव्याप्यधूमप्रकारकतानिरूपकता । पर्वतत्वावच्छिन्नतया धर्मी यः विच्छिन्नविच्छिन्नतायां वच्छिन्नत्वाभावेनोपदर्शित धर्मपरामर्शा

३

घटितत्वाद्रक्षणसत्त्वाच्छेदितावच्छेदि ॰नु आचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्नि- निष्ठत्वमिति तो वन्ह्यसंबंधो कालीनत्वसंबंधेन वह्निव्याप्य
धूमस्याभिमानमंगीक्रियते । न च मथासत्तात्तन्निष्ठमिति वं ॰ वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमकालीनवह्निमान् इत्याकारकतावच्छेदि
तान्यां । यत्र संगसंबंधावच्छिन्नवह्निव्याप्यधूमप्रकारताभिन्नकालीनत्वसंबंधावच्छिन्ने वह्निव्याप्यधूमप्रकारतातत्रैव तन्निष्ठमिति तत्तथात्वाच्छेद
नमानत् । यत्र तेनसंयोगसंबंधावच्छिन्नवह्निव्याप्यधूमप्रकारताभिन्नेव वह्निविशिष्टव्यतानिरूपितकालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवह्निव्याप्यधू
मप्रकारतेति उपदर्शितातत्पपत्तिभावात् । तथा च तन्मते पर्वतत्वावच्छिन्नधर्मानवच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितसंयोगसंबंधावच्छिन्नवह्निव्या
प्यधूमप्रकारत्वाभिन्नकालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितवह्निविधेयतानुगत्वमनुमितित्वावच्छिन्नप्रतिबध्ये
पर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमप्रकारताशालिनिश्चयत्वेनानुमितिहेतुत्वकल्पनान्नानुपपत्तिरिति ध्येयम् । वह्निव्या
प्यालोकवान्पर्वत इति परामर्शकाले वह्निव्याप्यधूमवद्न्योन्याभाववानित्याकारकबाधबुद्धौ तद्दशायां वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वते वह्नि
व्यालोकवान्पर्वतो वह्निमानित्याधष्ठमितौ च न स्यादिति चोदः । तादृशानुमितौ कालीनत्वसंबंधेन वह्न्यसंभावनाव्याप्यालोकस्य भानात्पुनः गमे
न निरूक्तधूमपरामर्शकार्यतावच्छेदकधर्माभावात् । एवं वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति परामर्शोत्तरं पर्वतोऽन्योन्याभाववानिति बाधस्य
सहकृता तदुत्पत्तिर्न स्यात् । वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतो वह्निमानित्यनुमितेरपि न धूमपरामर्शकार्यतावच्छेदकानाक्रान्तत्वप्रसंगः उपदर्शिततदि रामः
न्नान्तर्गतस्य वह्निव्याप्यधूमधर्मितावच्छेदकस्याभावेन पर्वतत्वातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितसंयोगसंबंधावच्छिन्नवह्निव्या

प्यधर्मप्रकारताभिन्नकालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारतानिरूपितत्वं विधेयतायास्तत्रासत्त्वात्। एवं च त्रयमपि मिलितरीत्या वन्नि-
ष्ठव्याप्यधर्मपर्यवसन्नलोभयधर्मितावच्छेदकीकृत्य वन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारताकत्वे वन्निष्ठव्याप्यधर्मवत्त्वान्वयितावन्निष्ठव्याप्यधर्मवत्त्वान्न दूषणाकारस्य प्रसामञ्ज-
स्यमानाद्यावन्निष्ठव्याप्यधर्मवत्त्वान्तर्निष्ठव्याप्यधर्मवत्त्वान्वयितावन्निमानि तु तत्त्वानुमितेस्तत्त्वापि न व्यभिचारात्। तेऽनुमितौ वन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारता-
याः हेतुविधेयतावन्निरूपितकार्यतावच्छेदकत्वान्तर्भावाभावात्। तत्र प्रथमसंयोगसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारतायाः पर्वत-
सामान्यधर्मानवच्छिन्नविधेयतानिरूपितत्वेऽपि समानकालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारताभिन्ना। इतीयं वन्निष्ठव्याप्यधर्म-
प्रकारतायाः कालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारतात्मकत्वेऽपि सा न पर्वतत्वान्यधर्मानवच्छिन्नविधेयतानिरूपितात्तस्याः पर्वत-
त्वादिविशिष्टवन्निष्ठव्याप्यधर्मानवच्छिन्नविधेयतानिरूपितत्वादिति। तत्र शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविधेयतानिरूपितसंयोगसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्या-
प्यधर्मप्रकारताभिन्नकालीनत्वसंबंधावच्छिन्नवन्निष्ठव्याप्यधर्मप्रकारत्वाभावेन निरस्तत्वे धर्मपरामर्शकार्यतावच्छेदकत्वाभावात्। व्यभिचारेण
यत्कार्यतानुगतिरिति तदितिसंदेहात्। तथा सति धर्मकालीनत्वसंबंधेन व्याप्यतिरिक्तस्य ... आचार्यमते अनुमित्युपकारापत्तिः स्यात्। तान्
वन्निष्ठव्याप्यधर्माभाववत्त्वानुपपत्तेरतिरिक्तबाधबुद्धिप्रतिबन्धकत्वात् तथाभिधानानुमितित्वपर्यवसानस्य ... आपत्तिरित्यतो विधायकमितिस्य हीनकालेऽपि आचार्यमते
तादृशानुमितेरवलम्बनत्वादिदूषणापत्तिर्नेत्यत आह इति यावत्। धर्मपरामर्शजन्यानुमितौ वन्निष्ठव्याप्यधर्मादिविषयकत्वानंगीकारे धर्मानुमिति प्रति
धर्मपरामर्शस्य हेतुतायां व्यभिचारवारणाय संबंधेन तत्र तद्विषयकत्वं स्वीये तद्धर्माभावयत्त्वान्वयितत्त्वादिबाधबुद्धिप्रतिबन्धकत्वात् तथाविधानुमितित्वपर्य-
वसानस्याप्यवच्छेदकत्वानुपपत्तेरितिभावः। प्रकृते तु धर्मपरामर्शकार्यतावच्छेदकनिर्वचनेऽव्याप्यपत्तेरुपदर्शितत्वात् तन्नानुमितौ तत्तद्धर्मकालीनत्वसंबं

१०

येनधर्मप्रकारकत्वमनुपेक्ष्यत धर्मिविशिष्टयावज्ज्ञानत्वेन ज्ञानं दत्त्वा यामनुमितिस्वपक्षाद्वेद्यत्वाधनेरसंभवेत्तु त्रितयत्वादिति । नत्वाद्यायामतो यन्निश्चिये य
था नुमितिं प्रतिबन्धमपरामर्शस्य हेतुतायां अन्यलिङ्गकानुमितौ व्यभिचारवारणाय धर्मपरामर्शजन्यानुमितौ धर्मस्य भानमुपेयम
रं व्याप्तिभानाभ्युपगमेन न च नानाज्ञानविषयत्वे एवानुमितौ तन्मते व्याप्तिविषयकत्वमिति वाच्यं अनुमितौ व्याप्तिविषयकत्वानभ्युपगमेऽपि स्वमति
यादेऽनुमितिं प्रति सविकल्पकपरामर्शहेतुतायां व्यभिचारोऽपि न्यासावसरे चिन्तामणिकारोक्तस्वलिङ्गोपधानानुपपत्तेरपि स्त्यादि स्वव्या
प्याभावसमवेतव्यमप्युपरामर्शाद्भिङ्गोपधानाभावात् भावविशेष्याप्यत्वेन तन्मते मत्यादिनोक्तादिति प्रतिबन्धस्यासंगत्यापत्तेरनुमितौ व्याप्तिवि
षयकत्वमप्याचार्यैः स्वीकारस्सिद्धमिति तत्रैव तापत्तेरसंभवादिति चेत् अत्र केचित् व्याप्तेर्नानाविधेयत्वविवक्षाविरहेण नानाविधव्याप्तिविशिष्टहेतु
मत्तानिश्चयानामेवानुमितिं प्रति हेतुत्वस्यानुपपत्तेः । तथा यावद्यावदनुमितौ व्याप्तिभानानां योग्याकारेव नस्पत्वे तावद्भावव्याप्यत्तिस्वरूपव्याप्यस्य
गाहिपरामर्शत्वेन विशिष्टस्याभावव्यवच्छित्तिस्वरूपव्याप्यत्वावगाहिपरामर्शाभावव्याप्यत्वरूपतान्यथैतौ तच्चैमानिस्याकारानुमितिविशिष्टाकारे तेषां परस्पर
व्यभिचारेणावश्यमनुमितिं प्रतिबन्धमपरामर्शहेतुतायां निर्व्यूहमनुपपत्तेतयान्तन्मते तत्तद्व्याप्तिविषयकपरामर्शजन्यानुमितौ तत्तद्व्याप्तिभाना
नीं धारणौपधनिश्चयरूपस्याहुः । तदसत् । एवं नानुमितिं प्रतिसाध्याभावव्याप्यवत्ताभावव्यवच्छित्तित्वरूपव्याप्यवगाहिपरामर्श [illegible] स्य हेतुत्वे केवलान्वयिनि हे
धवं चेत् अतापत्तेः एकैकसंसर्गत्वे तथाहि अनुमितिं प्रतिसाध्याभाववद्वृत्तित्वावगाहिपरामर्शस्य हेतुतामते वृक्षाभावव्यवच्छित्तिधूमवानित्येवं
ते इत्याद्युपरामर्शोत्तरं समवायसंबन्धावच्छिन्नत्वस्य भावव्यवच्छित्तित्वावगाहिपरामर्शात् स्वयोगसंसर्गप्रसङ्गवति धूमवानिति भ्रमानुमितिवारणाय पर्वतौ
द्ववयवान्निश्चियेष कायोगसंसर्गकानुमितिं प्रतिसमवायसंबन्धावच्छिन्नत्वनिश्चयविशिष्टावच्छेदकतानिरूपितसंयोगसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिता संबन्धा रा१०

हेतुतावच्छेदकाभावव्यक्तित्वस्वरूपव्याप्यत्वगाहिपरामर्शस्यानुमितिहेतुत्वे तत्परिलिंगभेदेन कारणताभेदाभावादनुमितौ व्याप्तिविषयतां परिष्कारद्वा
रा तिगरविच्छिन्नतां गौरवेऽपि प्रमाणाभावेनावश्यकपरामर्शजन्यतावच्छेदकत्वस्य चिंतामणिकारमतेऽप्यपरिहार्यत्वात् तत्तद्व्यक्तित्वमानिवन्य पर्यवसितपक्षत्वावच्छिन्नविषयताकानुमि
तिप्रतिबंधकत्वं तथापि च प्रत्यक्षानुमित्योर्लिंगिभेदेन कारणताभावमेदस्य तथा यथा यत्किंचित्सामानाधिकरण्येनैव व्याप्यत्वमिति प्रतिबंधकानुमितौ साध्याभावप्रत्यक्षत्वेन तत्तद्विशेष
नहेतुत्वेऽपि हेतुतावच्छेदकरूपेण समसमयावच्छिन्नभेदेन साध्याभाववत्त्वविशिष्टे मेवतावच्छेदकविशिष्टता निष्ठविषयताकस्य नहेतुत्वं च पूर्वमित्यादावधारणाय विषय
वच्छिन्नप्र [illegible] कारतानिरूपिततादात्म्यप्रकारतानिरूपिताधिकरणत्वप्रकारतानिरूपितवृत्तित्वप्रकारतानिरूपिताभावप्रकारतानि
रूपितप्रकारतानिरूपितपर्यवसितविशेष्यतानुमितित्वमायत्वेन हेतुत्वं च संयुक्तसमवायसंबंधेनावच्छिन्नमिति प्रतिसाध्यवद्भेदव्याप्त्यभावगाहिपरामर्श
हेतुतामते च द्रव्यत्वेन द्रव्याभावत्वं च यमादायतत्र द्रव्यादिपरामर्शात्सम्यक्सत्त्वे धावच्छिन्नवह्निनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविशेषकतावच्छेदकताकरण
त्वनिवेशाय गगनादिपरामर्शात्संयोगसंसर्गकपर्यवसितोऽदृष्टवत्त्वादिवत्प्रतीतिपारणाय पर्यवसितो दृष्टत्वावच्छिन्नविधेयकसंयोगसंसर्गकानुमितित्व
निसमवायसंबंधावच्छिन्नवह्निनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितसंयोगसंबंधावच्छिन्नवह्निनिष्ठावच्छेदकतानिरूपितप्रतियोगितासंबंधावच्छि
न्नप्रकारतानिरूपितभेदनिष्ठप्रकारतानिरूपिताधिकरणतानिरूपितवृत्तित्वप्रकारतानिरूपिताभावप्रकारतानिरूपितधूमप्रकारतानि
रूपितपर्यवसितविशेष्यतानुमितित्वमायत्वेन हेतुत्वमित्यन्याभाववत्ति तोपदर्शितव्याप्यत्वगाहिपरामर्शस्य हेतुतामते एकावच्छेदकत्वानुप
वेशनिरूपितत्वोपनिवेशनीयविषयतया नानुमितिजनकतावच्छेदककोटिप्रविष्टस्यान्यूनानतिरिक्तव्याप्तितया प्रतियोगितावच्छेदकताभावघटितोपप
दर्शितव्याप्यत्वगाहिपरामर्शस्यानुमितिहेतुत्वे जनकतावच्छेदकघटकीभूतरूपघटकत्वादित्याचार्यमते अनुमितौ व्याप्तिविषय
तायामुपदर्शितानुमितिस्वव्याप्याभावसंपादकत्वेऽपि तत्र वादिभिरनुमितौ व्याप्तिविषयतानुपगमेऽनुमितिप्रतिपत्तावदाप्यस्याग्रहणहेतुता
कल्पनमेव लाघवात्तथाहि आचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवानयमित्यादौ वह्निमानित्यनुमितेर्वह्निव्याप्यधूमपर्यंतविषयत्वपर्यंतविषयत्वेऽपि तत्र व्याप्त्यादिवैशि
ष्ट्यावगाहितया परिष्कारे वैशिष्ट्यमिति तत्त्वविषयतानुपपत्तिर्बुद्धिप्रतिबिंबोपलक्षितावच्छेदकप्रकारकानिश्चयस्य हेतुत्वेन तत्तद्विशिष्टोपनीतावच्छेद
कप्रकारतानिरूपितविषयताव वह्निव्याप्यधूमप्रकारकानिश्चयस्यापि प्रमाणपक्षनीयत्वात्पक्षधर्मपरामर्शस्य मानसोत्पत्तिनियताधिकरणतानिरूपितस्थलेऽसंभवोऽत

अत्र यद्यपि पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिकाले वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिकालेपि तादृशानुमितिरसंभवा तथापि घटत्वे तथापि प्रकारतादेशानुपातघटत्वपर्वतत्व इत्यादि

अनुमितिं प्रति परामर्शस्य व्याप्तिग्रहो हेतुत्वकल्पनं निरर्थकमेवेति । ननु तथापि यथानुमितिं प्रति परामर्शो हेतुः तथापि विशेष्यतायां पक्षतायां वह्निव्या
प्यधूमवान् पर्वत इत्यादि परामर्शकाले वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो घटवानित्यनुमित्यापत्तेः । वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यादि परामर्शे पर्व
तावच्छेदकप्रकारकोपि नावस्य वह्निव्याप्यधूमनिष्ठावच्छेदकत्वानिरूपकप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविधेयताशालिनुमितित्वावच्छिन्नं प्र
तिहेतुत्वेन तस्यापि तत्कार्यतावच्छेदकाक्रान्तत्वात् । न च वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो घटवानित्यनुमितित्वादेः कार्यतानवच्छेदक २४
त्वात् तादृशानुमित्यापत्तेरसंभवः । वह्निव्याप्यधूमनिष्ठावच्छेदकत्वाभिन्नप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताशालित्वा
वच्छिन्नत्वेनैव तदा वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमितेरेवोत्पत्तिः तथा च वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो घटवानित्यनुमितिं प्रति २६
सिद्ध्यभावविशिष्टवह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो घटवानिति सिद्ध्यभावस्य हेतुत्वेन तत्सत्त्वे तथाविधसिद्ध्यभावकूटस्य कारणत्वात् तथापि
धानुमित्स्याप्रतिबन्धकत्वादेवेति । नव्यानां मते तादृशानुमितेः प्रसिद्ध्या तादृशानुमितिं प्रति तथाविधसिद्ध्यभावस्य हेतुत्वे कल्पनमप्यसंभवदुक्ति
कमिति वाच्यम् । तन्मते तादृशानुमितेः प्रसिद्ध्या तथाविधानुमितिं प्रति तथाविधसिद्ध्यभावस्य हेतुत्वे वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो घटव्याप्यवानिति
परामर्शकाले वह्निव्याप्यधूमवान् घटव्याप्यवान् पर्वत इति वह्निव्याप्यधूमवान् घटव्याप्यवान् पर्वतो घटवानित्यनुमितेः प्रसिद्धत्वात् वह्निव्याप्य
मा[illegible]ति इत्यत्र घटव्याप्यवानिति इत्यत्र पर्वतत्वावच्छिन्नधर्मावच्छिन्नविधेयताशालिनुमितित्वावच्छिन्नं प्रति त
थाविधानुमितित्वविशिष्टभावविशिष्टवह्निव्याप्यधूमवान् घटव्याप्यवान् पर्वतो घटवानिति सिद्ध्यभावस्य हेतुतया तत्काले वह्निव्याप्यधूमवान् ११८०
पर्वतो घटवानित्यनुमितिरिति तादृशानुमित्यापत्तेः तादृशसिद्ध्यभावस्य वह्निव्याप्यधूमावच्छिन्न

(तादृशीव्याप्याऽशेषङ्गतिसाधारः)

घटव्याप्यावच्छिन्नपर्यवसानत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितविषय घटविधेयतानिरूपितानुमितित्वमेव कार्यतावच्छेदकमस्तु किंतु परामर्शीयविशिष्टाभावप्रतिय
मंस्य कार्यतावच्छेदकत्वेनेति तादृशानुमितेस्तदनाक्रान्ततया तत्रापत्तिः न वा तादृशानुमितित्वावच्छिन्नस्यापत्तिः। तादृशसत्तानोपयोगिवन्हि
व्याप्यधूमवान्‌ घटव्याप्यवान्पर्वत इति विशिष्टावगाहिपरामर्शात्‌ विशिष्टस्यैकप्रकारकनिर्णयाभावादिति वाच्यं तथासति तादृशविषयासिद्धिकाले घटव्याप्यवा
वन्हिव्याप्यधूमवान्‌ घटव्याप्यवान्पर्वतो घटवानित्युपस्थिते विषयविषयानुमितेरनुत्पत्त्यापत्तेः विशिष्टाभावप्रतियोगिवन्हि
व्याप्यीयकार्यतावच्छेदकत्वस्यात्र संभवादिति चेन्न वन्हिव्याप्यधूमवान्‌ घटव्याप्यवानित्यादिपरामर्शस्य तादृशकालेऽनेन
न्हिव्याप्यधूमवान्‌ घटव्याप्यवान्पर्वत इत्येतादृशपरामर्शकाले तथाविधाया अनुमितेर्व्याप्तिविषयकत्वानभ्यु
पगमे तु तस्याः धूमादिव्याप्तिविषयकत्वे वन्हिव्याप्यवान्‌ पर्वत इति ज्ञानस्य तावच्छेदकं निर्णेयाविषयत्वापत्तेः हितत्वाच
न्हिव्याप्यधूमवान्पर्वत इति परामर्शाजन्यकाले तादृशघटव्याप्यवान्‌ पर्वत इत्यादिपरामर्शकाले धूमव्याप्यवान्पर्वत इत्याद्यनुमित्यापत्तिवारणाय तादृशपराम
र्शस्य सातत्येन हेतुत्वं कल्प्यते गौरवस्य दुर्वारत्वात्‌ तदुक्तं दीधितौ व्याप्तिविषयकत्वमाचार्यमते न दुष्टमित्याहुः। तदसत्‌। तथाहि विनश्यत्तावच्छे
दकप्रकारकनिर्णयस्य कार्यतावच्छेदकत्वे विनाश्ययोग्यताहेतुतावच्छेदकत्वे तथाविधानुभवत्वं वा आदेयम्‌ तौ व्यभिचारात्‌ विनश्यत्वेन स्वसाध्या
वच्छिन्नत्वात्‌ न च जन्यत्वं कार्यतावच्छेदककोटौ निवेश्यमिति वाच्यं जन्यत्वस्य ध्वंसप्रतियोगित्वप्रागभावप्रतियोगित्वकालिकसंबन्धेन घटत्वादिमत्वेन
बहुविधत्वात्तेषां विनिगमनाविरहेण निवेशासंभवात्‌ कार्यकारणभावानन्त्यप्रसंगात्‌ किंतु विनष्टतावच्छेदकनिर्णय कार्यतावच्छेदककोटिप्रवेश

निवेशेऽभावे मानाभावात्‌ अतस्तस्य कालो घटितत्वे तद्धर्मस्य मित्यादि विनिगमनाविरहेण स्वकालत्व ... अन्यमात्रस्य ... सोपाधित्वम् ...
नित्यत्वाभावे कालिकसंबन्धावच्छिन्नस्वसंबन्धेन ... प्रतियोगितावत्त्वेन हेतुत्वे ... अन्यत्वनिवेशे गौरवाद्धि ... प्रतियोगित्वसंबन्धेन ध्वंसत्वमेव तत्स्यात्‌
तदेव विशिष्टता ... प्रत्यक्षत्वाद्यवच्छिन्ने तादृशी ... प्रयोजकता पर्यवसिता ... ॥ घटादित्यर्थः

(तथाच कारणतासिद्धान्त ...)

१ (विशेषणताधीनान्यतावच्छेदकतयापि दंडत्वप्रत्यक्षत्वेऽभिमतमप्रकृते आदि कन्यनागोतरप्रमेयादिहेतुत्वमनुपपत्तिं) १

तथैव दण्डत्वादिप्रत्यक्षव्याप्तेरत्र मम दण्डादिप्रत्यक्षसाधारणी जातिमेवकार्यतावच्छेदकस्वीकृत्य सैव तत्कार्यतावच्छेदिका मीमांसकाः। एवं चाचार्यमतेऽनिष्टापत्तिप्रकार
कान्तर्णीयरूपविनिगमनाविरहेण कारकान्तर्णीयकार्यतावच्छेदकानां तत्तथाविधानुमितेः स्मृतिपरामर्शस्य प्रकारापत्तिवारणायानुमि
तेः प्रतिबन्धकपरामर्शस्वरूपस्य तेन तुल्यकल्पनमानस्य तत्स्वभावे तत्र तन्मते अनुमितौ व्याप्तिविषयतासम्बन्धेन उपदर्शितलाघवात्र कार्यतावच्छेद
समाधानमाहुः। नित्यवृत्तिधर्मस्य कार्यतावच्छेदकत्वे प्रतिबन्धकतावच्छेदकविषयताविशेषघटितस्य अनुभवत्वमेवावच्छेदकतावच्छेद
कप्रकारकनिर्णयकार्यतावच्छेदकत्वमुच्यते। तथाचाचार्यमते व्याप्तिविषयताशुभगमे उपदर्शितलाघवविनिगमनाविरहमेवानुनित्यवृत्तिधर्मस्य
कार्यतावच्छेदकत्वे कारणतानुपपत्तिः। तथा हि कारणत्वं यत्र नियतपूर्ववृत्तित्वं तत्र कार्यत्वं तत्पूर्वक्षणावच्छेदेन कार्याधिकरणे दण्डाभावसत्त्वात्
यत्कार्यतानियतपूर्ववृत्तित्वं तद्धर्माश्रयत्वं तत्पूर्वक्षणावच्छेदेनापरघटरूपकार्याधिकरणे दण्डाभावसत्त्वात् दण्डस्य
हेतुत्वानुपपत्तिः। तस्मात्कार्यतावच्छेदकावच्छिन्नयावद्व्यक्तिसत्त्वे तद्व्यक्तिनिष्ठत्वं तत्पूर्वक्षणावच्छिन्नतत्तद्व्यक्तिस्वाधिकरणाव
त्ताभावप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वमेव कारणत्वं वाच्यम्। तथा च नित्यवृत्तिधर्मस्य कार्यतावच्छेदकत्वे नित्यव्यक्तेरपि तद्व्यक्तित्वे तत्पातित्वापा
तद्व्यक्तिपूर्वक्षणाप्रसिद्धेः प्रकृते कारणत्वानुपपत्तिरिति चेन्न। कार्यतावच्छेदककारणतावच्छेदकभेदेन कारणताया भिन्नत्वात् यत्र नित्यवृ
त्तिधर्मः कार्यतावच्छेदकः तत्र नित्यव्यक्तिसाधारणमेव तत्कारणत्वमिति न नित्यव्यक्तावनुपपत्तिः। यो यो पि केचित्तु अनुमितिं प्रति परामर्शस्य हेतुत्वे अ
प्रामाण्यज्ञानानास्कन्दितविशेषणवत्ताज्ञानमात्रस्य कारणत्वे प्रमेयविशेष्यकवह्निविधेयकानुमित्यापत्तिः। विशिष्टवैशिष्ट्यबुद्धिं प्रति विशेषणतावच्छेद
तानिरूपकत्वकार्यतावच्छेदकस्य स्वातिप्रसक्तधर्मस्य सम्भवात् निरूपकत्वप्रकारकत्वस्वरूपकारणताघटककार्याधिकरणतानिरूपकत्वरूपकार्यत्वेऽपि
इत्यादिप्रसक्तत्वाभावच्छेदकत्वमंगीकृत्य तेन सत्त्वोऽतिशयमादि अन्यतावच्छेदकतयापि स्वर्गादिविषयेऽत्र सिद्धिर्न स्यात् तत्रापि व्याप्तिरूपमादि अन्यत्वोऽतीयस्वर्गत्वप्रतीतिनामेव यत्र तात्
पर्यमते सर्गत्वादिसंभवात् इति) २ (अथ यदि हि तत्पूर्वक्षणावच्छेदेन तद्व्यक्तिकालीनोत्पत्तिकध्वंसप्रतियोगित्वरूपत्वं तद्धाधिकरणक्षणध्वंसानधिकरणत्वरूपत्वं घटस्य घटोत्पत्तिघटितलाघवादित्यभिप्रायः) १ रामः०

तं त्वेण हेतुत्वघटकत्वव्यवमध्यमप्रयध मेव। न चानुमितिजनकतावच्छेदककोटौ मुख्यविशेष्यतापाभिवे गुरो प्रवेशो अनवच्छिन्नत्वादि दूषितत्वात् । तथा सत्यनु
मितिजनकतावच्छेदककोटौ वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतवान् यं हेत्वात्वत्योप तमोत्पर्वत्वं तामात्रत्व व्याप्त्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदकू
टस्यानिवेशेन तत्र लाघवसंभवात्। न चाचार्यमते पक्षतावृत्तिविशेष्यकपरामर्शस्यानुमितिहेतुत्वे उपदर्शिततेतरबाधानां अनुमितिं प्रति
स्यात त्वेण हेतुत्वकल्पनापि वेयव लाघवसंभव ... अनुमितिजनकतावच्छेदककोटौ तत्तत्व्याप्तिव्याप्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदकूटस्य
निवेशे तेषां विशेष्यताविशेष्यभावे विनिगमनाविरहेण अनंतकार्यकारणभावबाहुल्यात् कारणतावच्छेदकगौरवात् । तदपेक्षयात्तत्पदोपि
धेप [redacted] बाधानां किंचितामनुमितिं प्रति स्वातंत्र्येण हेतुत्वकल्पनमेव ज्याय इति । ननु एवं बाधानां मानेपि विवादे पक्ष ... धर्मिविशेषविशेष्यसमुच्च
यविशेष्यकपरामर्शस्येवानुमितिहेतुत्वमसंभवात्। अन्यथा ताद्दशं विरोधस्यपक्षत्वेनापि दुःसमाधेयत्वात् न किंचिदेतत।
केचित्तु आचार्यमतेऽनुमितौ व्याप्तिविषयतास्वीकारे धर्मलिंगरूपपरामर्श अन्यानुमितिं प्रति अनुमित्सा विरहविशिष्टप्रत्यक्षसामग्र्या
पाः व क्रियाव्याप्याभावाधारत्वं तो घटवान् नित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकपक्षस्य सामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेन लाघवसंभवात्। तथा
हि तादृशसामग्रीकाले वह्निव्याप्याभाववान् पर्वत इति निर्णयस्य विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयविषयावह्निरूपकेले न न तत्र वह्निव्याप्यधूमव
त्वरूप पर्वतविशेष्यकज्ञानप्रतिबंधकीभूतबाधनिर्णयसत्वात् तेन तद्देयत्र तथाविधानुमित्सापत्ति ... धारणात् संभवात्। तथाविधानुमितिं प्रति
तथाविध प्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेन प्रयोजनविरहेण तादृशव संभवात्। अनुमितौ व्याप्तिविषयतायां अनभ्युपगमे यदि ह्व्याप्या भा
वत्पर्वत इति ज्ञाने स्वधर्मधान्यवर्तो वह्निमान् इति ज्ञानप्रतिबंधकत्वात् तथाविधसामग्र्याः फलेते तथाविधानुमित्सापत्तिप्रधारणात् तेन कारणा
२१

२

संभावनाकृतमत्तास्यवर्ण्हतो यन्निष्ठमानित्वानुमितिं प्रति तथाविधसामग्र्याः स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वकल्पनेन निवयमुपक्रमितिमोरवादा दार्थमतेऽनुमितौ व्या
प्तिविषयतास्वीकारस्याप्रयोजकत्वात् ॥ तदस्तु ॥ अनुमितौ व्याप्तिविषयताया अनभ्युपगमेपि ऽयमथावर्ण्हतो यन्निष्ठमानित्वनुमितिं प्रति
तथाविधसामग्र्याः स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वाकल्पनेनानुमितौ व्याप्तिविषयताभ्युपगमे पूर्वोपदर्शितं तत्र व्यस्याः सम्भवात् ॥ तथाहि ॥ अनुमितौ
व्याप्तिविषयताभ्युपगमेपि वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्याकारकपरामर्शजन्यानुमितौ वह्निव्याप्यधूमवत्तथाविधसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं कल्प
नीयं ॥ अन्यथा तादृशपरामर्शकाले तथाविधानुमित्यापत्तेः ॥ धूमोऽस्त्विति चेत् । एवं यानुमितौ न हि नाभ्युपगमेपि तत्र तादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं
कल्पनीयं धर्मितावच्छेदकमति वैनुपधूममति तत्प्रकारतानिरूपितधर्मितावच्छेदकतासंबंधेन वह्निविधेयकानुमितिं प्रतिस्वी
यानुमितिनिष्ठविधेयतानिरूपितविधेयकत्वप्रकारतानिरूपितप्रकारतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता
कत्वाभावविशिष्टप्रत्यक्षेपि तथाविधपरामर्शसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेनैव तथाविधप्रत्यक्षसामग्रीकाले धूमवान्
वह्निमान् निश्चनुमितिवारणात्संभवात् ॥ तथाविधानुमितिप्रति तथाविधप्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं स्वामतेन न कल्प्यत इति गौरवम्
प्रकृते ॥ न चैवं सति तथाविधप्रत्यक्षसामग्र्या इतरकारणविशिष्टविधेयतावच्छेदकप्रकारकानिर्णयव्यक्तिकाद्याः अभावस्य पर्वेषा हेत्व
द्रासत्वेन तत्सामग्रीकाले वि पर्वतत्वविधेमदभावसत्वात् कविनिष्ठतावच्छेदकसंबंधेन वह्निविधेयकानुमित्यापत्तेः इदंदिते तथाप्यंशे तद्देवकता
लीन स्व संबंधेन तदितरकारणविशिष्टा तथाविधसामग्र्याः प्रतिबंधककल्पनात् ॥ न चैवं कथं निश्चयविधानुमितिकाले पुरुषांतरीयतथाविधप्रत्यक्ष
सामग्रीकाले तस्यानुमित्युत्पत्तिरिति वाच्यं ॥ तत्पुरुषीयत्वं विनिष्ठविशेषत्वेन प्रतिबंध्यप्रतिबंधकभावकल्पनात् ॥ न चैवं गौरवमाशंकनीयम् ॥

॥गम०

तत्पुरुषीयत्वादेरपि यत्किंचिद्विशेषणतावच्छेदकतया आत्मनि सत्त्वात् समवायसंबन्धेन पुरुषभेदेन कार्यकारणभावबाहुल्यस्यावश्यकत्वात् एवं तत्त्वादिभेदेन प्रतिबध्य
प्रतिबंधकभावकल्पनायाः प्रसक्तत्वादिति । अपरे तु अनुमितौ व्याप्तिविषयतानभ्युपगमे तेजोव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यादिपरामर्शकाले वह्नि
भिन्नतेजोभाववान् पर्वत इत्यादिबुद्धेर्वारणाय धूमवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिवत् तद्व्याप्यत्वारोपे धूमवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमि
तिप्रसक्तौ वह्निव्याप्यधूमवत्परामर्शस्य हेतुताया असंभवः । अनुमितौ व्याप्तिविषयताभ्युपगमे तु वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमितिं प्रति धूम
परामर्शो हेतुः तथा तेजोव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यादिपरामर्शकालीनतत्प्रतिबंधकबाधजन्यतेजोव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्याद्यनुमिते
र्धूमपरामर्शकार्यतावच्छेदकाक्रान्ततया न तत्र व्यभिचारोऽभावेनोपदर्शितबाधकान्वय[illegible] इति । न च तथापि धूमपरामर्शकालीनतत्प्रतिबंधकबाध
जन्यवह्नित्वावच्छिन्नविधेयकानुमितिस्तदानुमितौ व्याप्तिविषयतानभ्युपगमे उपदर्शितहेतौ व्यभिचारस्तदवस्थ एवेति वाच्यं तदनुमितौ व्यापकतावच्छेदक
रूपेणैव विधेयभाननियमेन तत्र तेजस्त्वरूपेणैव वह्निविधेयकानुमितिरंगीकारादिति वाच्यं तथापि धूमपरामर्शकालीनतत्प्रतिबंधकबाधजन्या
नुमितेरस्य धूमपरामर्शं तौ वह्निमान्वेति संशयाभावस्यानुमतया सिद्धत्वात्तत्र रक्षार्थं तत्र वह्नित्वादिरूपेणाविधेयकानुमितेरेव परामर्शकार्यत्वात् ॥
न च तत्र तथापि उपदर्शितनियमभंग इति वाच्यं तादृशस्थले तत्र बाधादिरहितस्थले तत्प्रकारकविधेयनियमाभ्युपगमात् । अत एव व्यापकतावच्छेद २
क[illegible]व्यापकरूपेण तादृशस्थले बलादनुमितौ भासत इति पक्षधर्मतापि संगच्छते । तथा चानुमितौ व्याप्तिविषयतायाः सत्त्वे उपदर्शितयुक्तिर्निरवका
धेयाय तु तथापि विधेयतासंबन्धेनानुमितौ वह्निप्रकारतानिरूपितस्य तेजस्त्वस्यापि भावात् तत्र तेजस्त्वस्य विधेयतावच्छेदकत्वेऽपि तेन नद्यादि अ
नुमितौ व्यापकतावच्छेदकत्वेन गृहीतस्य धर्मस्य विधेयतावच्छेदकत्वनियमात् तत्र व्याप्यत्वपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ वह्नित्वावच्छिन्नविधे

(रत्वविषयताद्वयस्वीकारे तेजस्त्वीयवह्निमान् निरुक्तहेत्वस्याद्द्विस्येकृ विधेयतावच्छेदकत्वयुग्मस्य च माधमितिभावः)

यतानिवेशेनैव तथाविधाद्धूमितो व्यभिचारवारणसंभवात् अनुमितौ व्याप्तिभानं निर्युक्तिकमेवेति। तादृशतात्पर्यविधेनेतरबाधजन्यानुमितौ

तेजस्त्वस्वावच्छिन्नस्यापि विधेयतावच्छेदकत्वे व्याप्तिविरहात्। अत एव तेजस्त्वविशिष्टवह्न्यादिव्यापकविशिष्टे भिन्ने तेजो भावव्यक्ते तेकालीन

तेजोव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादि परामर्शस्यापि तेजस्त्वविशिष्टवह्निमान्पर्वत इत्यनुमितिप्रतिबन्धकत्वेन हेतुत्वेन कल्प्यते तादृशपरा

मर्शकाले तथाविधेतरबाधकालीनतेजोव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्याकारकपरामर्शाद्वह्निनस्तासाम्यात् धूमधूमवान्पर्वत इत्याकारके तेजस्त्वा

भयावच्छिन्नविधेयताकानुमितिरुत्पत्तौ यत्तत्तत्धाविधफलनिर्वाहाय। तथाविधेतरबाधजन्यानुमितौ यद्वह्नित्वस्यापि विधेयतानवच्छेदकत्वे

तु उपदर्शितपरामर्शकाले तदुभयावच्छिन्नविधेयताकानुमितेनानुभाविकत्वात् तन्निर्वाहार्थं तत्तदुभयधर्मावच्छिन्नविधेयताकानुमितिप्रति

६२ धाविधपरामर्शस्य तत्र हेतुत्वकल्पनस्यावश्यकत्वात् गौरवस्य प्रमाणिकत्वाद् दूषणमिति। न चानुतो व्याप्तिविषयतानवच्छेदकमेत धाविधे

तेवाधजन्यानुमितेरपि धूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककूपविनि[illegible]त्वावच्छिन्नविधेयताकानुमितित्वरूपकार्यतावच्छेदकाक्रान्ततया धूमपरा

मर्शहेतुतायां व्यभिचारस्यावश्यकत्वादेवतद्धारणार्थं अनुमितौ व्याप्तिविषयतास्वरूपगमनस्यावश्यकत्वादिति। न च अनुच्छेदवान् वह्न्यवच्छिन्नविधे

यतानामानुमितित्वस्यैव कार्यतावच्छेदकत्वे पर्वतादि धूमवान् वा तत्तदधाविधेतरबाधजन्यानुमितौ व्याप्तिविषयतासुप

गमप्रयोजनत्वमूर्तितधाविधापितेजस्त्वविशिष्टवह्निविधेयताकानुमितिप्रतितेजस्त्वविशिष्टवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शस्य हेतुतायाः

तथाविधेतरबाधजन्यानुमितौ व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् तन्निवारणार्थमाचार्यमते अनुमितौ व्याप्तिविषयतांगीकारः स एव स्फुरतीति कृतमपा

र्थः। यत्त्वनुमितौ व्याप्तिविषयत्वाभावे अवच्छिन्नसंयोगसंसर्गघटितव्याप्यवत्तायाः परामर्शस्य संयोगसंबंधघटितवह्निव्या

[illegible]

रकप्रकारकनिर्णयस्य धर्मिविशेषमनंतर्भाव्य हेतुत्वकल्पनेन तेनोपदर्शितापत्तिवारणासंभवादिति धर्मिविशेषमनंतर्भाव्य अनुमितिंप्रति स्वातंत्र्येण हेतु
त्वकल्पनायमुक्तत्वेऽन्यमनुमितौ व्याप्तिविषयतेत्याहुः। तदसत्। एकपर्वते वह्निव्याप्यधूमपरामर्शात् पर्वतेतरे वह्निविधेयकानुमितिर्न जायते
इति केन निर्णीतं येन तत्कारणार्थं धर्मिविशेषमंतर्भाव्य अनुमितिपरामर्शयोः स्वातंत्र्ये हेतुहेतुमद्भावः कल्पनीयः। भवेत् यदि तथानुभवः। तथापि वि
शिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन धर्मिविशेषमंतर्भाव्य कार्यकारणभावकल्पने नैवोपदर्शितापत्तिवारणासंभ
वादनुमितिं प्रति परामर्शस्य स्वातंत्र्ये हेतुत्वकल्पना निरर्थकैवेति। न च तथा सति एकपर्वतत्वविशेष्यकवह्निव्याप्यवत्तानिर्णयात् पर्वतेतरविशेष्यक
विशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुपपत्तिरिति वाच्यं। इष्टापत्तेः। अनुभवस्य तु मध्यनिविष्टत्यापत्तेश्चेति। यत्तु पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यवत्ता
निर्णयात् पर्वतत्वावच्छेदेन तथाविधविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिबोधवत् सिद्ध्यभाववैशिष्ट्यात् पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निविधेयकानुमितेरव्यापत्तेरि
ति [illegible] यच्छेदकावच्छेदेन अनुमितिं प्रति अवच्छेदकावच्छेदेन परामर्शस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वकल्पनमावश्यकमिति वैतं अनुमितौ व्याप्तिविषयतेति।
तदसत्। सिद्ध्यभावेन तथाविधानुमितिजननेऽपि हेतुसंयोगसंबंधघटितवह्निव्यापकतावगा [illegible] धूमविशिष्टसंयोगसंसर्गकहेतुमत्तावगाहिपराम
र्शयोर्विशिष्टसंयोगसंबंधघटितवह्निव्यापकतावगाहिपरामर्शयोरन्यतरस्य सत्त्वात् सहकारित्वकल्पनेन तदानीमवच्छेदकावच्छेदेन वह्न्यनुमित्यापत्ति
वारणासंभवात्। अन्यथानुमितिं प्रति परामर्शस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वाकल्पने अनुमितौ विधेयतानुपपत्तिर्विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयप्रकार्य
तावच्छेदकौ यौ विधेयताया अनवच्छिन्नौ इति चेन्न। सिद्धिबाधविषयिताविरहविशिष्टबाधसिद्ध्यभावस्य कार्यतावच्छेदकत्वात् विधेयतया अनुमितौ विधेयता
।(विधात्ववह्निमात्रवर्तीतो दरअनितोपि वह्निमनुमिनोमीत्याद्यपदेशोऽभावः)।

न्नालिङ्गोपपत्तेः। सिद्धसाध्यपार्थतावच्छेदकस्फोटोनुमित्युद्देश्यतावच्छेदकमात्रानुभवकः। अन्यथापर्यतोवत्निमानिस्येताह्नसिद्धिकालेवह्निधर्मितावच्छेद
कीभूतपर्वतत्वविधेयकानुमितौ न्याप्युपपत्तेरिति। अत्राहुः। आचार्यमतेऽनुमितौ व्याप्तिविषयतावगभ्युपगमेविलिङ्गत्वेनैव्याप्यमितिरीत्यावह्निव्याप्यधूमवृ
पर्वततत्वेनभयधर्मितावच्छेदकीकेत्वे अह्नि व्याप्यधूमपरामर्शकालेवह्निव्याप्यधूमवानपर्वतोवह्निमान्व्याप्यधूमवानहं व्यापारकपरामर्शः
तवह्निव्याप्यधूमवानपर्वतोवह्निमानिस्यनुमितिनिर्वाहायतस्यानुमितिप्रतिस्यातं त्र्येणहेतुत्वेकल्पने गौरवं तदभ्युपगमेतु तदाद्युपर्व
तत्वधर्मितावच्छेदकवह्निव्याप्यधूमपरामर्शस्यात्रभूपकल्पनेतद्वात्तदानीं वह्निव्याप्यधूमवानपर्वतोवह्निमानिस्यनुमितिर्यहेत
व्याविधपरामर्शस्यतं त्रहेतुत्वेके[illegible]भावात्। मिश्रामांघवाद्यनुमितौ व्याप्तिविषयतासिद्धेः। नचैतथापिधपरामर्शेऽनुमायमाचार्यम
तेवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतोवह्निमानित्यनुमितिस्वीकारेचिंतामणिकारमतावैलक्षण्यापत्तिरितिवाच्यं। तेनसूतेरभावात्। केचित्तु अनु
मितौ व्याप्तिविषयतानभ्युपगमेवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतइत्याद्यपरामर्शकालेवह्निव्याप्यधूमवस्पर्वतास्ववोयेस्वभावधारणस्यादितरवा
धदन्न्यापबह्निव्याप्यधूमपर्वतत्वोभयधर्मितावच्छेदकीभूतस्वधर्मविधेयकानुमित्युपपत्तयेतथाविधानुमित्यावच्छिन्नं प्रतितथाविधवस्था	त
धस्यपरस्परातं त्र्येणहेतुत्वकल्पनेगौरवं। तदृशोकारेतुतथाविधेतरवाधेऽनुमायापर्वतवह्निन्नोधववह्निव्याप्यधूमप्रकारकनिर्णयस्यावश्यकत्वात्
ततएवतथाविधानुमित्युपपत्तेः। तथाविधेतरबाधस्यानुमितिंप्रतिस्वातंत्र्येणहेतुत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवमक्षतमेवेत्याहुः। तदसत्। अनु
मितिंप्रतिपक्षसमुच्चयविनैकपरामर्शस्यहेतुतयाविलिङ्गमितौ व्याप्तिविषयताभ्युपगमेपितथाविधानुमितिंप्रतितथाविधेतरबाधस्य	रा१०
(नचैतादृशाधयकालेऽपुलव्यधीविरोध्यताभ्युलिपरामर्शलाघवंतरभावेआलोकपरामर्शकालेतदनुपपत्तेः१)

पकतावगाहि अवच्छिन्नसंयोगसंसर्गकधूमव्यापकतावगाहिपरामर्शयोः परस्परकार्यकारणभावे तयोः परस्परजन्यानुमितौ व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् तथा
विधपरामर्शाद्यामेवकारकत्वरूपप्रकारकत्वं तो हन्तुमकं। वह्निविधेयकावच्छिन्नसंयोगसंसर्गकानुमितेरनुत्पादात्। न च शुद्धसंयोगादिसंसर्गक
घटितव्यापकतावगाहि अवच्छिन्नसंसर्गकधूमवत्तावगाहिपरामर्शाद्विधेयकावच्छेदेनानुमितेरुत्पत्तेरूपाया अनभ्युपगमात् तन्नानुपपत्तिर्
सत्सम ति वाच्यं। मिश्रैः दण्डवच्छेदकावच्छेदेनानुमितेरभ्युपगमात्। तन्मते तदुपदर्शितदोषस्य दुर्वारत्वात्। अत एवानुमितिलक्षणस्य प्रमानुमितेरलक्ष्यत्वप
से यद्विधेयलिंगपरामर्शादिसाध्यवत्ताहेतुत्वेन शुद्धसमवायघटितसंबंधघटितगंधव्यापकतावगाहिप्रागभावकालावच्छिन्नसमवायसंसर्गकप
थिवीत्यादिहेतुकगंधप्रागभावकालावच्छिन्नघटपदाभिनन्दुष्टसत्स्वरूपपरामर्शजन्यप्रागभावकालावच्छिन्नसमवायसंसर्गकगंधविधेयकप्रत्य
मात्मिकानुमितौ अतिव्याप्तिवारणमपि दीधितौ संगच्छते। अन्यथा तुल्ययुक्त्या तादृशपरामर्शादपि अवच्छेदकावच्छेदेन तथाविधप्रमानुमि
तेरनुत्पादात् तत्रातिव्याप्तिवारणार्थं दीधितिकारस्य तथाविधः प्रयासः एवस्यादिति। न च शुद्धसंयोगावच्छिन्नसंयोगो संयोगत्वेन निवेश्य
तथाविधानुमितिं प्रत्युपदर्शितपरामर्शयोरेकरूपेण हेतुत्वान्न परस्परव्यभिचारः इति वाच्यं। अवच्छिन्नसंयोगसंबंधघटितताप्रामाण्य
ग्रहकालेऽवच्छिन्नसंयोगसंसर्गघटितव्यापकतावगाहिपरामर्शदशायां अनुमित्यापत्तिवारणाय शुद्धसंयोगसंसर्गघटिताप्रामाण्यग्र
हकाले संवृद्धसंयोगघटितव्यापकतावगाहिपरामर्शादनुमित्यापत्तिवारणाय च तथाविधयोः प्रामाण्यग्रहाभावानामेकत्रैव तेऽवच्छेदकत्वे
केसंसर्गघटिताप्रामाण्यग्रहकालेऽपरसंबंधघटितव्यापकतावगाहिपरामर्शादनुमितेरनुदयप्रसंगेन तेषामपि निष्ठा

तेजकत्वे [illegible] त्वी कृत्यपि निष्ठयत्तु धा विध परामर्शयोः प्रा
थैकारणाभावे स्वाधनस्यकुत्ताः । तथापि धर्मस्यानुरुद्धत्वोत् अनुमितेर्व्याप्तिविषयतांगीकारेत्तु अवच्छिन्नसंयोगसंसर्गघटितव्यापकताघ
टितव्याप्यवगाहिपरामर्शस्य तथाविधव्याप्यवगाह्यनुमितिप्रति हेतुत्वकल्पनेन धूमसंयोगसंबंधघटितव्याप्यवगाह्यवच्छिन्नसंयोगसंसर्गक
धूमवत्तावगाहिपरामर्शस्य तथाविधव्याप्यवगाह्यनुमितिप्रति हेतुत्वकल्पनेन च तयोः परस्परजन्यानुमितेर्न व्यभिचार इति सिद्धमनुमितेर्
व्याप्तिविषयकत्वे मितिताद द्वितीयमंदं । धूमसंयोगसंबंधघटितवह्निव्यापकतावगाहि अवच्छिन्नसंयोगसंबंधघटितधूमवत्तावगाहिप
रामर्शात्तु संयोगवत्त्वस्यावच्छेदकीभूतपर्वतत्वोभयसंबंधेन पर्वतो वह्निमानित्याकारकानुमितेर्दर्शनादाभ्युपगमात्तस्या एव यथार्थत्वेऽवच्छेद
कावच्छेदेनानुमितिस्वरूपत्वात् । तत्र नावच्छिन्नसंयोगघटितवह्निव्यापकतावगाहिपरामर्शहेतुतायां व्यभिचारः । तेनावच्छिन्नसंयोगस्य
योगसंसर्गकवह्निविधेयकानुमितेस्तत्वात्तथाविधानुमितिं प्रति तस्य हेतुत्वात् । तथा चाचार्यमते अनुमितेर्व्याप्तिविषयतानभ्यु
पगमेऽपि उपदर्शितपरामर्शयोः परस्परहेतुतायां परस्परजन्यानुमितौ परस्मिन्निति रीत्या व्यभिचारवारणासंभवात् मुख्यलंबकुजल्प
नेन । नव्याचार्यमते पर्वतो वह्निमानित्यादिरीत्या प्रतिबध्यतावच्छेदकस्य दुर्वचत्वप्रसंगः । तथाहि । तस्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकं न पर्वतत्वा
वच्छिन्नविशेष्यकवह्निविधेयकानुमितित्वं । तथापि धर्मसिद्धिकाले यदि व्याप्यवत्तया धीः पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिनुदयप्रसंगात् ।
नापि पर्वतत्वावच्छिन्नधर्मिकवह्निविशेष्यतानिरूपितप्रकारितानिरूपितविधेयतोऽनुमित्यनुमितित्वं तस्याः प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वे वह्निव्याप्यवत्पर्वत इ
इत्यादिपरामर्शजन्यानुमितेरसंग्रहापत्तेः । तस्याः पर्वतत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रकारतानिरूपितविशेष्यतानिरूपितत्वे विनिविधेयतामुल्लिख्य
त्वीकारानुपपत्तेर्वायत्तावच्छिन्नतानिर्णयोऽदुरुद्धरतया परामर्शस्य आधारवच्छिन्नसंयोगेन पक्षप्रकारकानुमितिनुपपत्ते नानुमतिरिति न व्यभिचार इत्यलम् ॥४

तेन प्रतिबध्यतावच्छेदकानाक्रांतत्वात् । नापि वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादि तद्धर्मानवच्छिन्नविधेयतानिरूपितवह्निनिष्ठविधेयतान्तरस्वानुमितित्वं त
दोषस्तिपर्वतो वह्निमानित्यादिसिद्धिकाले वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्यादिपरामर्शजन्य वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्या
द्यनुमितेरनुत्पत्त्यापत्तिः । आचार्यमते तेन तत्र चिंतामणिकारमतानुमितेरगौरवं स्यादिति चेन्न वा । आचार्यमते पर्वतो वह्निमानित्यादिसिद्धेः पर्वत
त्वादिरूपधर्मानवच्छिन्नोद्देश्यतानिरूपितवह्निविधेयताशालिस्वानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति प्रतिबंधकत्वासंभवप्रमात् । वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्श
जन्यानुमितेरुद्देश्यतावच्छेदकत्वेन स्व...पर्वतत्वेऽपि गौरवान्न तस्याः सिद्धिप्रतिबध्यतावच्छेदकानाक्रांतत्वप्रसंगः । वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शजन्या
नुमितेश्चोद्देश्यतावच्छेदकत्वे स्वयं वह्निव्याप्यधूमस्यापि सत्त्वेन तस्या अपि नतथाविधसिद्धिप्रतिबध्यतावच्छेदकाक्रांतत्वप्रसंगश्चेति आचार्यमतेऽपि दोषः ॥ अ
त्रैव याचिकाः । वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शजन्यतावह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिस्वीकारे मानाभावः । न च तत्स्मात्तथाविधानु
मितिस्वीकारे अन्यलिंगकपरामर्शजन्यानुमितौ व्यभिचारवारणाय धूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ व्याप्यप्रकारतत्त्वं न निवेश्यमसत्त्वतद्धेतुतिलाघवतर्कसहकृ
तमनुमानमेव प्रमाणमिति वाच्यम् । अव्यवहितोत्तरत्वादिसंबंधेन वह्निव्याप्यधूमपरामर्शस्य पर्वतविधेयकानिश्चयविशिष्टानुमितिं प्रति वह्निव्याप्यधूमप्रकारक
पर्वतविधेयकनिश्चयस्य हेतुत्वे कल्पनीये अनुमितित्वमनिवेश्य अव्यवहितोत्तरत्वादिसंबंधघटितसामानाधिकरण्यसंबंधेन वह्निव्याप्यधूमप्रका
रकनिश्चयविशिष्टज्ञानत्वावच्छिन्नं प्रति वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविधेयकनिश्चयस्य हेतुत्वे कल्पनेन पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्याद्य
नुपपत्त्यावच्छिन्नं प्रति वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्याद्याकारकापादकव्यतिरेकनिर्णयस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वाकल्पनेन लाघवाद्यसंभवात् आचार्यमते तु तथा
विधापत्तिं प्रति तथाविधनिर्णयस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वकल्पनस्यावश्यकत्वेन तथा चिंतामणिकारमतापेक्षया गौरवात् । वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपय

(अत एव तर्कस्यापि धामस्थेप...
दिलोपानमप्याचार्याणां साधुसंगतमिति)

११

यत्रेदं चेत् । एवं च प्राचार्यमते शुद्धरूपवत्त्वावच्छिन्नविरोधिताकवह्निव्याप्यधूमाभावरूपापाद्यव्याप्यापादकेन तात्पर्यनिश्चयात् शुद्धरूपवत्त्वावच्छिन्नविरोधिताकवह्निव्याप्यधूमाभावापा
व्यतिरेकनिश्चयस्य हेतुता । तादृशपिलोचादेन वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमाभाववान्स्यादित्यापत्तौ गौरवात् तादृशापत्तिं प्रति आपाद्यव्यतिरेकनिश्चयस्य न स्वतंत्रेण हेतुत्वे
ध्वंस्यनमात्रहेतुविघटकत्वेनैव विरोधिताकविषयतानुपातिबुद्धिं प्रति विरोधितावच्छेदकप्रकारकनिर्णयस्य हेतुत्वेनैव निर्वाहः । एवमुक्तपारिभाषिकरूपसामग्र्या वह्निव्याप्य
धूमाभावाभाववान्निरस्याद्यव्यतिरेकानिश्चयसहकृता इत्यपि वह्निव्याप्यधूमाभावाभाववान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमाभावाभाववान्स्यादित्यापत्तिस्वीकारात् सत्यपि नापाद्यव्यति

मत्तत्त्व वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिस्वीकारो निर्युक्तिकत्वं । अत एव घटादिप्रत्यक्षं प्रति वन्ह्यभावानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकतायां तदवच्छेदक
कोटौ वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतस्तत्त्वाद्युक्तं तदभाववत्त्ववत्तानिर्णयाभावनिवेशो युक्तः । घटप्रत्यक्षे उक्तं च गुरुचरणैः । न च तत्प्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ तत्त्वान्निवे
शो वह्निव्याप्यवत्तानिर्णयकाले वन्ह्यभावानुमितिजनकपरामर्शादिसत्त्वे घटप्रत्यक्षोत्पत्तौ बाधकाभावेन तत्र तथाविधसामग्र्यभावे
ते तादृशव्यभिचारेण तत्पायां सामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ वह्निव्याप्यवत्तानिर्णयाभावनिवेशो आवश्यक इति वाच्यं । तत्र व्यभिचारस्य वारणार्थं प्र
तियसामग्रीप्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ अन्यथासिद्धेः तादृशसामग्रीसंबंधेन वह्निव्याप्यवत्तानिर्णयविशिष्टत्वस्य निवेशात् । वह्नि
व्याप्यवत्तानिर्णयकाले वन्ह्यभावानुमितिजनकपरामर्शे तत्प्रकारकानाहार्यज्ञानसामग्रीबलात् घटादिप्रत्यक्षोत्पत्तिस्तथाविधनिर्णयाभाववादि
घटितवन्ह्यभावानुमितिसामग्रीकाले पि तादृशसामग्रीबलात् घटप्रत्यक्षोत्पत्तिरिति तुल्यत्वात् । एवं परामर्शाव्यवहितोत्तरक्षणे सति वन्ह्यनुमिति
प्रतिबंधकपरामर्शस्य हेतुत्वेनैव वन्ह्यनुमितेः अव्यवहितोत्तरक्षणोत्पत्तिकत्वादिति संबंधेन वह्निमत्परामर्शविशिष्टसामग्र्याश्रयत्वेन हेतुत्वे कल्पनेनैव तथाविध
निर्णयाव्यवहितोत्तरोत्पन्नघटादिप्रत्यक्षस्यापि तत्कार्यतावच्छेदकाक्रान्ततया तथाविधनिर्णयाव्यवहितोत्तरोत्पन्नघटादिप्रत्यक्षसामग्री
मध्ये तथाविधनिर्णयस्यापि निवेशो न वह्निव्याप्यवत्तानिर्णयाभावादिघटितवन्ह्यभावानुमितिसामग्र्या घटादितथाविधनिर्णयादिघटि
तघटादिप्रत्यक्षसामान्यभावेन घटादिप्रत्यक्षोत्पत्तिसंभवात् । आचार्यमते तु पदनिर्णीततसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदकवह्निव्याप्यवत्तानिर्णयाभावनि
मन्निवेशस्य व्यभिचारवारणार्थं तत्प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ तादृशनिर्णयविशिष्टत्वस्य निवेशे तदुत्तरस्य निवेशो उपदर्शितापत्तिः प्रतिबध्यतावच्छेदक
कोटौ तथाविधनिर्णयवैशिष्ट्यस्य निवेशस्य घटादिप्रत्यक्षं प्रति तथाविधनिर्णयाभावनिवेशस्य वन्ह्यभावानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वे च

...मन्ये तदपि। एवं लघुत्वात् सामग्रीमध्ये तत्स्यानिवेशो आपत्तिवारणायाचार्यमते तादृशनिर्णयवैशिष्ट्यविशेष्यतया कारणत्वं कल्पनीयं। चिंतामणिकारमते तु धूमनिर्णयनिवेशे ... इत्यर्थः ...

नेतेनुसंहेतरकारणतांचविशिष्टवैशिष्ट्यविशेषणभावेविनिगमनाविरहेणसामग्रीप्रतिबंधकताबाहुल्यंप्रयुक्तगौरवस्यमीर्ध्याणरुरीरस्थितः समाधेयत्वा
दिति। केचित्तु। आचार्यमतेपिव्यभिचारवारणार्थंधूमपरामर्शव्यवहितोत्तरत्वस्यधूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौनिवेशस्यावश्यकत्वात्याप्रसि
तंधूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौव्यवहितोत्तरत्वनिवेशापेक्षयालाघवेन। तथाहि। आचार्यमतेपूर्वोपदर्शितपर्वतनिष्ठवह्निविशेष्यतानिरूपि
तवह्निनिष्ठविधेयतान्यूनानुमितिंप्रतिपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमप्रकारतान्यूनालिंगनिर्णयत्वेनहेतुत्वंवक्तव्यं। तत्रचनिर्ण
यत्वंनपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितधूमाभावादिप्रकारताशून्यत्वेसतिवह्निव्याप्यधूमप्रकारकज्ञानत्वंतथासतिनीलपर्वतोधूमाभा
ववान्पर्वतोवह्निव्याप्यधूमवांश्चेतिसमूहालंबनादनुमित्यनुत्पादप्रसंगात्। नचपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितधूमाभावादिप्र
कारताशून्यत्वेसतितादृशधूमप्रकारतान्यूनालिंगज्ञानत्वमेवनिर्णयत्वंवाच्यं। तथासतिनीलपर्वतोवह्निव्याप्यधूमवानवेतिसंशयात्तथाविधपर्वतोव
ह्निमानितिलानुमित्यापत्तेरितिशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितधूमाभावादिप्रकारताशून्यत्वेसतिशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानि
रूपिततथाविधधूमप्रकारतान्यूनालिंगज्ञानत्वमेवतथाविधनिर्णयत्वंवक्तव्यं। तथाचवह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइत्यादिपरामर्शादनाया
नीलोवह्न्यभाववानित्यादिवाधबुद्धिसत्त्वेवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतोवह्निमानित्यनुमित्युत्पत्त्यातत्रशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितधू
मपरामर्शहेतुतायांव्यभिचारइतितद्वारणार्थंधूमपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटावपिधूमपरामर्शव्यवहितोत्तरत्वमवश्यंनिवेशनीयमाचार्यै
र्मतेपीति। नचलेशतथाविधानुमितेरनभ्युपगमेघटतिविरहइतिवाच्यं। तत्रैतथाविधानुमितेरनभ्युपगमेघटादिप्रत्यक्षसंप्रतिनीलपर्वतत्वावच्छिन्न

विशेष्यकव्यतिरेकिविधेयकानुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतायां तदवच्छेदककोटौ नीलधूमाभाववत्त्वादिबाधाभावनिवेशे नस्याद्वह्निव्याप्यवत्तयातेन
सहतत्घटितमितरतरकारणानां विशेष्यकविशेषणाभावेपि निगमनाविरहे तत्थापि सामग्रीप्रतिबंधप्रतिबंधकभावबाहुल्यस्यात्
गौरव तथा तावता गौरवस्य संभवात् । तथापि प्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ तादृशबाधाभावनिवेशेन स्यात्‌गौरवंतुतथापि बाधकालीनं नी
लपर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्यादिपरामर्शाद्युत्पत्ते तथापि धूमानुमितीतरकारणघटितसामग्रीदशायांतन्मतेनुमितेरनुदयेन भिन्नविष
यकप्रत्यक्षस्येव उत्पत्त्या तत्र व्यभिचारवारणार्थं उपदर्शितसत्वे तथापियानुमित्युपगमेतुतथापि धबाधकालीनोपदर्शितसामग्रीदशा
यामनुमितेरुत्पत्त्या भिन्नविषयकप्रत्यक्षोत्पत्त्यभावेन व्यभिचारानवकाशात् तादृशसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ नीलधूमाभाव
वान्नित्यादिबाधाभावनिवेशेन लाघवसंभवात् । तादृशबाधकालेनुमित्युपगमएवोचितइति । नचतथापियानुमितिंप्रति वह्निव्या
प्यधूमप्रकारतानिरूपितशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यताशालिनिश्चयत्वेन हेतुत्वस्यावश्यकत्वे सतेतथात तथापि धकारणाभावात् एवं
तादृशानुमित्युत्पत्तिरिति वाच्यं । पीतपर्वतो वह्निमानित्याकारक व्यतिरेकिविधेयकानुमितौ व्यभिचारवारणाय नीलपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतावह्नि
व्याप्यधूमप्रकारकनिर्णयजन्यतावच्छेदककोटौ नीलोतिरिक्तपर्वतत्वातिरिक्त वह्निव्याप्यधूमातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नविशेष्यताया
श्च यत्किंचिन्निवेशनीयतया वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतोयवह्निमानित्यनुमितेरपि वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइत्याकारकपरामर्शजन्यतावच्छेदका
क्रांततेषां [redacted] नित्वेन बाधकालेन वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइतिपरामर्शविलंबेन तथापि धानुमित्युत्पत्तिसंभवात् । नचनीलपर्वत
त्वानिश्चयघटितसामग्र्याः परामर्शप्रत्यक्षप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ नीलधूमाभाववत्त्वादिबाधाभावनिवेशेपि पर्वतत्वावच्छेदेन पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निधूमाभाववत्त्वानिश्च
यविधबाधाभावमेवक्तुं निवेशसंभवे परामर्शघटितसामग्र्याः भिन्नविषयकप्रत्यक्षप्रतिबंधकत्वापत्त्याऽतथात्वाभावदशायां अनिवेशे तयोः परस्परं विशेष्यविशेषणभावे
विनिगमनाविरहेण तद्व्यक्त्यपत्तिनमेयत्वं मितिनकिंचिदेतत् ॥

त्रिष्ठो व्याप्यवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ निविष्टो व्यासज्यवृत्तिनीलपर्वतत्वावच्छिन्नत्वस्यापि निवेशात् न हृदत्वेनोपदर्शितानुमित्युत्पत्तिसं
भवइति वाच्यं तस्य तत्कार्यतावच्छेदककोटौ निवेशे प्रयोजनाभावात् न च वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतइतिपरामर्शजन्यानुमितौ व्यभिचारवा
रणाय तज्जन्यतावच्छेदककोटौ तस्य निवेशनमावश्यकमिति वाच्यं तादृशपरामर्शजन्यतावच्छेदककोटौ तादृशपरामर्शाव्यवहितोत्तरत्वस्य निवे
शेनैव व्यभिचारवारणसम्भवात् न चैवं सति गौरवापत्तिरिति वाच्यं उपदर्शितसामग्रीप्रति बध्यप्रतिबंधकभावस्य कल्पनावाहुल्यप्रयुक्त
गौरवापेक्षया लाघवमूलकगौरवस्याकिञ्चित्करत्वात् न च तथापि यत्र काले उपदर्शितानुमितिसामग्री तत्रापि वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइत्या
दिपरामर्शघटितसामग्रीप्रतिबध्यकतावच्छेदककोटौ [illegible] येन तथापि तद्विषयकबाधाभावनिवेशे गौरवमावश्यकं अन्यथा नीलो न वह्निमानित्याद्य
बाधकाले पर्वतो वह्निमानिति सिसाधयिषाविरहे च वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइत्यादिपरामर्शद्वयात् व्याप्यानुमितेरनुदयेन पराजितनिश्चयसत्वेऽपि
सिद्धत्वेनुपपत्तेः तथापि यत्र बाधविरहसत्वे तादृशपरामर्शद्वयाद्बाधघटितत्वस्याप्रतिवारणाय तद्बाधविधाभावस्य निवेशे पर्व
तो वह्निमानिति सिद्ध्यभावनिवेशेनैव वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतइत्यादिपरामर्शघटितसामग्र्याः पराजितसत्वे प्रतिबन्धकत्वं
स्वकल्पनेनैव न तदानीमुपदर्शितानुमित्यनुत्पत्तिरिति नाधिकमिति महागौरवं यथा [illegible] प्राकृतिकवतावत् नेति चेन्न तदानीं वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वत
इत्यादिपरामर्शात्तथाविधानुमितिप्रयोगमेव वह्निव्याप्यधूमवान्नीलाभाववन्नीलकाधिकरणेन वह्निव्याप्यधूमवान्नीलपर्वतत्वावान्पर्वतइत्यादिप
रामर्शत्वेन हेतुत्वं वह्निविधेयकानुमितिं प्रति न कल्प्यते तदानीं तत्र वह्निव्याप्यधूमप्रकारकनीलपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकपराम

१ (यद्यपि तद्व्यक्तित्वेन तत्पापि वैशिष्ट्यं निवेशेऽपि तत्परामर्शहेतुत्वं यतः अत इति महत्त्वम्)

र्गं स्याच्च रूपकतयात द्धनादि वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिस्यानुमितिः लुप्तस्येषपर्वतोवह्निमनुमिनोमित्यनु वस्तायो पप त्तेः । वह्निव्याप्यधू
मवान्नीलपर्वततद्रूपादिपरामर्शेन प्रत्यक्षेण नेतव्याप्तिविधेयोयथा भासस्य स्वहेतुकानि त्वसंस्यात्सत्त्यः । तथाप्तिविषयबाधको लीनत व्याप्ति धपरामर्शा देर्णापा
पदर्शितानुमितिस्वरूपेगमेनु वह्निव्याप्यवन्त्वभावे नीलकालीनत्वाविशिष्टतयाप्तिविधेनीलपर्वतत्वद्वारकशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नपक्षोक्ष्य
रूपपरामर्शोत्तरं पर्वतेवह्निरितिनोमीत्यनुव्यवसायनिर्वाहार्थे । तस्मात्पर्वतो हेतुत्वरूपभिषिधेयकाठमितेरतया दस्यावच्छेदकतयापर्वतो
स्वकवह्निविधेयकाठमितिपतितव्याप्तिविधपरामर्शस्य स्वात्मन्येण हेतुत्वकल्पनघ[illegible]यादिप्रत्यक्षं प्रतितव्याप्तिविधपरामर्शादिघटिता
अनुमितिसामग्र्याः स्वात्मन्येण प्रतिबन्धकत्वकल्पने बाधिके भितिमहागौरवायच[illegible]कोहः । तस्मात्तव्याप्तिविषयबाधकालेवह्निव्याप्यधूमवा
न्नीलपर्वत इति परामर्शादनुपायां वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिस्वीकारस्य सयुक्तिकतयात त्रैतिधौविधाऽनुमितिः
प्रतिशुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविनेष्यकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शा[illegible]हेतुतायां व्यभिचारवारणार्थं तज्जन्यतावच्छेदकको
टौ तद्व्यवहितोत्तरत्वानिवेशोऽस्याव च्छेदकतया लोघवानवकाशो नाचार्यमतेतत्वाप्तिविधपरामर्शात्तद्वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतोव
ह्निमानित्यनुमित्युत्पत्तौ निर्युक्तिकत्वं वैयर्थ्यं तदसत् । वह्निव्याप्यवत्त्वभावया[illegible]लेकालीनवह्निव्याप्यधूमवन्नी
लपर्वतेवान्यवर्तत इत्याकारकपरामर्शस्य वह्निव्याप्यवत्त्वभाववान्नीलकालीनवह्निव्याप्यधूमवन्नीलपर्वतेवान्यवर्ततो वह्नि
यनीलपर्वतत्वसामानाधिकरण्येनापि वह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्चययोग्यतापत्तालासंभवइति । नचनीलत्वसामानाधिकरण्येनवत्त्वभावनिश्चयवन्नीलपर्व
परामर्शाभीलपर्वतत्वावच्छिन्नेऽहेतुताकानुमित्युत्पत्तौ बाधकाभावेन ततः शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नेहेतुताकानुमित्यसंभवात् । नचनीलत्वावच्छेदेनापि तत्कालेलौकिके
तत्कालेनीलपर्वतत्वविशिष्टे वह्निव्याप्यधूमवत्ताज्ञानात्संभवात् तदा हेतुसत्वेनलौकिकविषयतानुभवपन्नमेतत्[illegible]वच्छिन्नं प्रतिरोधप्रतिबन्धकत्वेनभान
कात्तुभ्यादिनाप्रतिबंधकत्वतोऽन्यत्वं लौकिकत्वंयाप्रतिबंधकतावच्छेदकविनिवेशपतत्वान्यव्याप्यतदभावावच्छेदकधर्मदर्शनयोरविप्रतिबंधकत्वकल्पने गौरवं । 

मानिस्सनुमितिं प्रतिस्वातंत्र्येण हेतुत्वकल्पनेवन्हिव्याप्यवत्त्वाभावविशिष्टधूमवत्त्वात्कालीनवन्हिव्याप्यवत्त्वाभाववन्नीलकालीनवन्हिव्याप्यधूमव
न्नीलपर्वतान्यपर्वतद्वयादिपरामर्शस्य स्वातंत्र्येणानुमितिं प्रति हेतुत्वाकल्पनप्रयुक्तं गौरवं च स्यात् अतस्तदानीं वन्हिव्याप्यवत्त्वाभाववन्नील
कालीनवन्हिव्याप्यधूमवन्नीलपर्वतप्रकारकप्रत्यक्षत्वोचितलाघवविरहेण च विशेष्यकपरामर्शस्यावश्यकतयातिरिक्तहेतुवन्हिव्याप्यवत्त्वाभावव
न्नीलकालीनवन्हिव्याप्यधूमवन्नीलपर्वतवान्पर्वतो वन्हिमानित्यनुमितित्वावच्छिन्नं प्रति तदापर्वतो वन्हिमानित्यनुमिनोमीत्यनुव्यवसायापत्ति
निर्वाहेऽनुमितिं प्रति पूर्वोपदर्शितपरामर्शस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वकल्पने दोषाभावात् । तदानीं वन्हिव्याप्यधूमप्रकारकनीलपर्वतविशे
ष्यकपरामर्शस्यैतत्वन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिमानित्यनुमितिसत्त्वे न सम्भवत्यनिष्टापत्तिस्तथाविधानुमितिं प्रति पक्षतावच्छेदकधूमधर्मि
तावच्छेदकविशेष्यभावप्रकारकत्वेन हेतुत्वासत्त्वादिति । एवं घटादिप्रत्यक्षं प्रति वन्हिव्याप्यवत्त्वाभाववन्नीलकालीनवन्हिव्याप्यधूमव
न्नीलपर्वतप्रकारकपर्वतविशेष्यकपरामर्शादिघटितसामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वकल्पनेऽपदर्शितपरामर्शादिघटितसामग्र्याः प्रति
बन्धकत्वं प्रति … प्रतिबन्धकत्वाकल्पनप्रयुक्तं लाघवमपि सम्भवति तथाविधपरामर्शकाले वन्हिव्याप्यवत्त्वाभाववन्नीलकालीनव
न्हिव्याप्यधूमवन्नीलपर्वतवान्पर्वत इत्याकारकपरामर्शादिघटितसामग्र्याः आवश्यकत्वात्तद्दशायां तदानीं घटादिप्रत्यक्षोत्पत्त्यभावोपपत्ते
ः तथा च नीलो वन्हिभाववानित्याद्याबाधकालीनवन्हिव्याप्यधूमवन्नीलपर्वतद्वयादिपरामर्शदशायां वन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हि

१४

अत्रेदं बोध्यं यथाचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति परामर्शस्य वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतस्य वह्निर्भिन्नविनिर्मोच्यतानिरूपितवह्निविधेयतानिरूपित[illegible]मिति स्वं कार्यतावच्छेदकं तदा यन्नो
दौ पर्वते धूमाभावनिश्चयोऽपि वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति लौकिकपरामर्शः ततो लिङ्गविषयकानुमितिः तत्र तेन हेतुमितिः ततस्तापनिरतो व्यवहितोत्तर[illegible]वपत्ते तद
तामाधिलिङ्ग[illegible]मितित्वमेव तत्तत्परामर्शजन्यतावच्छेदकं बोध्यमित्याचार्यमते इष्टं तं अव्यवहितोत्तरत्वानिवेशप्रयुक्तलाघवेन तितन्मते लिङ्गपरा[illegible] भानं
निर्युक्तिकमेव तत्तु वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानिति परामर्शाघटितानुमितिसामग्रीप्रतिबन्धकतायामवच्छेदकं वह्निव्याप्यपर्वतत्वावच्छेदेन वह्न्यभाव लौकिक

मानित्वमनुमितित्वं चार्थेदेव धूमाभावाद्यवच्छेद्यप्रतिपर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावघटितवह्निव्याप्यधूमप्रकारकनिश्चयपर्वतविशेष्यकप
रामर्शादिघटितसामग्र्याः अतिरिक्तानन्तप्रतिबध्यप्रतिबन्धकभावकल्पनागौरवस्य पुनरापत्तेः । तथा च बाधादिकालीनताहशपरा
परामर्शादृशाद्याङ्गपदार्थितानुमितिस्वीकारे आनाप्तिकृतत्र व्यभिचारवारणाय वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इत्यादिपरामर्शजन्यतावच्छेदकं
कोटौ तद्व्यवहितोत्तरत्वनिवेशस्यावश्यकत्वे इति अलं अपप्रालेखनिर्वचनेन । यत्तु आचार्यमते धूमपरामर्शानां वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो
वह्निमानित्यनुमितिस्वीकारे विशिष्टवैशिष्ट्यमितिस्तेत्या वह्निव्याप्यधूमपर्वतत्वोभयधर्मितावच्छेदकीकृत्य वह्निव्याप्यधूमप्रकारकस्य
वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्याकारकपरामर्शस्य वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतविशेष्यकः वह्निविधेयकानुमितिं प्रति स्वातन्त्र्ये
णहेतुत्वोत्क्येनेन लाघवसम्भवात् दाक्षु पर्वतत्वधर्मितावच्छेदकीकृत्य वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शस्य स्वाव्यवहितोत्तरत्वे तन्म
तेवह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिर्निर्णीता तदाचार्यमते चिंतामणिकारमतानुमित्येव प्रागमेव क्षतिविरहादिति तेषां पिना
वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमाभाववानित्याद्याप्ततिप्रतिवह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वतो वह्निव्याप्यधूमा
भाववानित्यादिनानाविधापाद्यव्यतिरेकनिर्णयानां हेतुत्वकल्पने तेषां परस्परव्यभिचारवारणार्थं प्रत्येकं तथाविधनानाविधापाद्यव्यति
रेकनिर्णयजन्यतावच्छेदककोटिप्रत्येकं तथाविधनानाविधापाद्यव्यतिरेकनिर्णयव्यक्तिप्यव्यवहितोत्तरत्वसंबंधेनाव्यनुपनिवेश्य राम०
लेनिन्नाविषयकप्रत्यक्षानुत्पादसम्भवेन भ्रूहूपर्वते त्वावच्छिन्नविनुद्येधूपरामर्शघटितानुमितिसामग्र्याप्रत्येकं धूमाभावादिनिश्चयाभावघटितायाः प्रतिबन्धकत्वस्यानुभूतिना आचार्यमतेऽगौरवा
यकत्वः प्रस्तुतमति[illegible]प्रतिबध्यबन्धकभावकल्पनगुरुत्वे लाघवेनविचितनाचार्यमतेऽपि पर्वतो वह्निमानितिसिद्ध्यभावविशिष्टधर्मिकपरामर्शघटितसामग्र्याः
प्रत्यक्षप्रतिबन्धकत्वेन मावश्यकत्वे किंच माधवनयोपाधिभ्याधर्मिकपरामर्शकाले धूपर्वतपक्षकपरोक्ष[illegible]द्याप्यवृत्तयो लेख्याभावादिनिर्णयकाले पितनोनुमित्युत्पादे व्याध
काभावादिनिश्चयधर्मिकपरामर्शघटितसामग्रीप्रतिबन्धकताया अवश्यं धूमाभावादिनिश्चयाभावस्यानिवेशादित्याहुस्तन्न तनः पंथाः ॥

नीयं एवं च तत्राव्यवहितोत्तरत्वादिसंबंधेन यन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिव्याप्यधूमवान् इति निर्णयविशिष्टावगाहित्वसिद्धावपि तथाविधनिर्णयस्य हेतु
त्वकल्पनीये तत्रापत्तित्वमुक्तिवैयर्थ्यस्याव्यवहितोत्तरत्वादिसंबंधेन तथाविधनिर्णयविशिष्टावच्छिन्नस्यानुमितिसाधारणधर्मस्य तादृशनिर्णयक
र्यतावच्छेदकत्वकल्पनानेनैवोपपत्तेर्निर्णीतपरामर्शत्वेन तथाविधानुमितिनिर्वाहे चिंतामणिकारेणापि यन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिमानि
त्यनुमितिं प्रति यन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिव्याप्यधूमवानित्यादिपरामर्शस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वं न कल्प्यत इति चिंतामणिकारम
तापवक्ष्यमाणाचार्यमते लाघवावग्राहित्वेन ओमिति। एतेनाचार्यमते धूमपरामर्शाद्वन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिमानित्यनुमितिस्वीकारे
अनुमितिं प्रति धूमपरामर्शस्य स्वातंत्र्येण हेतुत्वं न कल्प्येते तन्मते धूमपरामर्शजन्यानुमितेर्वन्हिव्याप्यधूमवत्पर्वतत्वे विशिष्टवैशिष्ट्यनिश्चयेनिश्चया
वगाहितया विशिष्टवैशिष्ट्यभितिरीत्या विषयतोतुल्यनिश्चयं प्रतिविशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयहेतुतयैव निर्वाहाच्चिंताम
णिकारमते तु पर्वतो वन्हिमानित्यनुमितेर्वन्हिव्याप्यधूमवत्पर्वतत्वविशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहितयानुमितिं प्रति परामर्शहेतु
त्वस्यावश्यकत्वेन विशिष्टबुद्धिं प्रति विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकनिश्चयहेतुतयाऽनिर्वाहेणात्राप्यनुमितौ परामर्शस्य स्वातंत्र्येण हे
तुत्वकल्पनामिति गौरवं दुःपरिहरमेवेत्यपि परास्तं। आपत्तिं प्रति आपाद्यव्यतिरेकनिर्णयहेतुतयैव तन्निर्वाहात् तत्तु आचार्यमते
धूमपरामर्शाद्वन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतो वन्हिमानित्यनुमित्यंगीकारे वन्हिव्याप्यालोकवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शकाले वन्हिव्याप्यध

१२

मवत्त्ववृत्त्यन्योन्याभावव्याप्तिः स्यादितरबाधदत्तांपंचव्याप्यत्वेऽपेक्षाणामर्थव्याप्यप्यप्रमवत्त्वपर्य्यन्तो वह्निमानित्यनुमितेरसत्तुभावित्वक
त्वात्तद्रूपत्वपर्य्यन्तत्वेन तत्पाधितेतरबाधस्य स्वात्तत्रैणहेतुत्वं न कल्प्यते मन्मते तद्रूपपर्यंतत्वं धर्मितावच्छेदकीदृश्यस्य व्याप्यप्रकम
प्रकारकत्वपरामर्शस्य च तद्रूपकत्वात्तद्वृत्तान्तद्दातीयव्याप्याप्यप्रमवत्त्वपर्य्यंतत्वं धर्मितावच्छेदकीभूतधर्मविधेयकानुमितिं प्रत्यसति निर्व
हात् चिंतामणिकारमते तु व्याप्यप्रमवत्त्वपर्य्यंतत्वावच्छिन्नविधेयकधर्मविधेयकानुमितेः तद्रूपपर्यंतत्वावच्छिन्नविधेयकव्याप्य
प्यप्रमवत्त्वपरामर्शत्वावच्छेदकानाश्रितत्वात्तद्रूपत्वेनाप्यनुमितित्वेन प्रतिबन्धकत्वेन तत्पाधितानुमितिं प्रति तत्पाधितेतरबाध
स्यस्वात्त्वे व्येपहेतुत्वकल्पनमावश्यकमिति चिंतामणिकारमतेऽस्यैव गुरुत्वमिति तद्दूतीयमदात्तपाधितानुमितिं प्रति तत्पाधितेतरबाध
स्य हेतुत्वमपि व्याप्याप्यप्रमवत्त्वपर्य्यंतान्योन्याभावव्याप्तिः प्रति व्याप्यप्रमवत्त्वपर्यंतान्योन्याभावत्वेनास्त्वित्यादौ पाघव
तिरेकानिर्णयहेतुत्वे वैयर्थ्यादुत्तरीत्याऽनिर्वाहेण चिंतामणिकारमते पितृपादसत्त्वेऽकार्यत्वा [struck] भावकल्पनादित्यगौरवादिति
मनुचिंतामणिकारमते प्रमवत्त्वपर्यंतव्याप्यवह्निमानित्यनुमितिं प्रति स्वीकारे पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिं प्रति पर्वतो वह्निमानित्यसिद्धेः प्र
तिबन्धकत्वे गौरवं चाचार्यमते तु समानाकारत्वेनानुमितिं प्रति बंधकत्वे पर्वतो वह्निमानित्यसिद्धेः प्रमवत्त्वपरामर्शजन्यानुमिते
र्न तद्विषयकत्वात्तत्समानाकारत्वाभावेन तत्पाधितानुमितेरप्रतिबंधकत्वात् स्वास्वत्वात्वे कल्पनाद्यकाशाद् इति लाघवमिति तत्त्वम्॥ राम २०

(आमदिनाधानि[struck] परिवह:)

तत्प्रकारकं गंधव्यापनितरभेदव्याप्यत्वावच्छेदकावच्छेदेनैव प्रयुक्तांत
न्यमन्यथा तथानुमितिसंभवादित्यत्र वच्छेदकावच्छेदेनैव्यानु [illegible]

आचार्यमते तथाविधासिद्धेरनुमितिन्यूनविषयकत्वेऽप्यनुभवबलात् समपरामर्शोऽन्यानुमितिं प्रतिप्रतिबंधकत्वमास्थीयते । अन्यथा तन्मते
पक्षतावच्छेदकस्य हेतुत्वेऽगीकारस्यानिरूपितव्याप्यत्वापत्तेः । तथा हि इतरबाधव्याप्यगंधवती गंधवतीत्याकारकपरामर्शे गंधे गंधाधिकरण
वृत्त्यभावप्रतियोगिता × न × तदवच्छेदकेतरभेदत्वावच्छिन्नाधिकरणवृत्तित्वाभावादन्यथानितरभेदोऽपि गंधाधिकरणे भासेत तथा चास
त्यपि तत्र घटत्वादौ तथा च पक्षतावच्छेदकस्य हेतुत्वे तथाविधपरामर्शस्य हेतुतया सिद्धिसत्त्वस्यापरिहार्यत्वात् तथानुमितेरुत्पादासंभवात् एवं
पक्षतावच्छेदकस्य हेतुत्वानंगीकारवादिनां तु आचार्यमतेऽनुमानस्य समानाकारतया तथाविधासिद्धेस्तत्प्रतिबंधकत्वेऽप्युपपादयितुमशक्यत्वेऽपि
तिमतेऽनुभवबलात्सन्नेनेनुपपद्यमानतासिद्धेः प्रतिबंधकत्वमवश्यमंगीकार्यमिति ध्येयं । नाघ्रुवावतारः । केचित्तु आचार्यमते समपरामर्शोऽन्यानु
मितौ पर्वतीयवह्निमान्नितिसिद्धेः प्रतिबंधकत्वे अनुमितिं प्रति विह्निव्याप्यवह्निव्याप्यधूमप्रत्यक्षे द्रव्यादिव्याप्यवह्निमत्पर्वतेयान्द्रव्याद्रव्यादि(वि)व्याप्य
वह्निव्याप्यवाधात्मप्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वेकल्पनमावश्यकं यथा तादृशप्रत्यक्षसामग्रीकाले पर्वतीयवह्निमान्निति सिद्धेरनुमितेर्धर्मि
णासंभावात् तथाविधसिद्धेस्तत्र प्रतिबंधकत्वे उपदर्शितविह्निव्याप्यवो यालंबनप्रत्यक्षसामग्रीकाले पर्वतीयवह्निमान्निति सिद्धेः विहित्वे णाला
वच्छेदकप्रकारकनिर्णयविधयाऽऽवश्यकत्वात् इत्यादेव तत्राऽनुमित्युत्पत्तिनियोर्हेऽनुमितिप्रतिबंधकसामग्र्याः प्रतिबंधक
त्वेन कल्पनमूलेत्ताघवबलात्तथाविधासिद्धेः समपरामर्शोऽन्यानुमितेः समानाकारकत्वेऽपि तत्र प्रतिबंधकत्वेकल्पनमावश्यकं

यानुमितिं प्रति तथाविधसिद्धेः प्रतिबंधकत्वेन वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतत्वोभयं वा विशिष्टे वैशिष्ट्यमिति न्यायेन धर्मितावच्छेदकीकृत्य वह्निव्याप्यधूम
वत्प्रकारकं वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवान्निरुक्तोभयरूपपरामर्शघटितसामग्र्या भिन्नविषयकप्रत्यक्षप्रतिबंधकत्वकल्पने गौ
रवं। न च तादृशपर्वतो वह्निमानिति सिद्धिकाले तथाविधपर्वतविषयकेच्छकपरामर्शकालेऽनुमितेरुत्पत्त्या प्रत्यक्षानुत्पादेन तथाविधसि
द्ध्यभावमनिवेश्य वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावं निवेश्य तथाविधपरामर्शघटितसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वान्तरमवश्यं
कल्पनीयं। अन्यथा शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शघटितसामग्र्याः पर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावघटिता सा
स्तदा तत्कालेन भिन्नविषयकप्रत्यक्षोत्पादापत्तेः। तथाविधसामग्र्याः प्रतिबंधकतया नियामकत्वात्। न च शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्न
विशेष्यकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शादिघटितसामग्र्याः प्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ पर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावनिवेशे प्रयोजनाभा
वात्। तथैवोपदर्शिततद्विशिष्टधर्मिकपरामर्शादिघटितानुमितिसामग्रीकाले प्रत्यक्षस्य वारणासंभवात्। तथाविधविशिष्टधर्मिकपरामर्शा
दिघटितसामग्र्याः स्वतंत्रप्रतिबंधकत्वेऽकल्पनमिति वाच्यं। शुद्धपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शादिघटितानुमि
तिसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौ पर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावानिवेशे तथाविधसिद्धिकालीनानुमितौ तत्कारणसत्वे वह्निभिन्नविषय
कप्रत्यक्षानुत्पत्त्यापत्तेः। तथा चानन्तपदार्थविषयकप्रत्यक्षप्रतिबन्धकताविशिष्टधर्मिकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकपरामर्शादिघटितानु

राम०

मितिसामग्र्याः अनंतप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावकल्पनाप्रयुक्तगौरवं दुष्परिहरमेवातस्तथाविधसिद्धेरनुमित्यप्रतिबंधकत्वेन वह्निव्याप्यधूमवान्प
र्वत इतिपरामर्शकाले पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिसत्वेप्यनुमितेरेवोत्पत्त्या प्रत्यक्षानुत्पादेन वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इतिपरामर्शादिघटितसामग्र्याः
पर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावघटिताया एव भिन्नविषयकप्रत्यक्षप्रति प्रतिबंधकतोक्ताः वह्न्यनुमीयतयातश्चैव वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्नि
व्याप्यधूमवानित्यादिपरामर्शकाले भिन्नविषयकप्रत्यक्षापत्तिवारणाय संभवेन भिन्नविषयकप्रत्यक्षसंप्रति तथाविधपरामर्शादिघटितानु
मितिसामग्र्याः स्वेतरप्रतिबंधकत्वोक्तौ मानप्रयुक्तेत्याद्युक्तं येन गौरवादित्याचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिं प्रति
पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंधकत्वे उपदर्शितप्रतियत्लाघवसंभवेपि बहुविधदर्शितगौरवापत्तेस्तथाविधानुमितिं प्रति तस्याः प्रतिबं
धकत्वकल्पनमेव सम्यगिति चेन्न वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानिति परामर्शकाले वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति
सिद्धिसत्वे वह्निव्याप्यधूमनिष्ठप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमनिष्ठप्रकारताशालिन्या अनुमितेर्वा परामर्शस्य
पत्तावितिघटपटादिप्रत्यक्षवारणाय घटपटादिप्रत्यक्षं प्रति तथाविधेच्छाविरहविशिष्टतादृशसिद्ध्यभावघटितवह्निव्याप्यधूम
वान्पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानित्यादिपरामर्शघटितानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वं वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिं प्रति
पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंधकत्वस्यावश्यकत्वादिना विकल्पनीयाव वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शकाले उपदर्शितेच्छाकालीन

अत्रेदं बोध्यं अनुमित्साविरहविशिष्टानुमितिसामग्र्याभिन्नविषयकप्रत्यक्षं प्रति भिन्नविषयकप्रत्यक्षेच्छाभावविशिष्टत्वे स्वस्वप्रयोजकप्रतिबंधकत्वं कल्प्यते स्य पक्षपाते
बंधकत्वकल्पने गौरवमिति ध्येयं भिन्नविषयकानुमित्साभावविशिष्टभिन्नविषयकप्रत्यक्षेच्छाभावविशिष्टत्वेन प्रतिबंधकत्वकल्पने विशिष्टाभावे विशिष्टमनाधि
करणेऽपि तत्र ... ल्पनापत्त्या तत्र प्रतिबंधकप्रतिबंधकाभावकल्पनापत्त्या विपरीतगौरवादिः अनुमितिसाघटितानुमितिसामग्र्याभिन्नविषयकप्रत्यक्ष
प्रतिबंधकत्वे ...

वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिसत्त्वे घटपटादिप्रत्यक्षोत्पत्तेरनुपपत्तेस्तथापि घेच्छाविरहविशिष्टतादृशसिद्ध्यभावस्य वह्निव्याप्य-
धूमवान्पर्वत इति परामर्शादिघटितसामग्रीं प्रति बंधकत्वे तावद्द्वैककोटौ निवेशनानासंभवात् तथा चोपदर्शितगौरवासंभवेनाचार्यम-
ते अनुमितिं प्रति पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंधकतादशायां घटवेन निवारयितुमशक्यत्वात् चैतथाप्यभिन्नविषयकप्रत्यक्षं
प्रति वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इत्यादिपरामर्शघटितसामग्र्याः पर्वतो वह्निमानित्याद्यसिद्ध्यभावविशिष्टायाः प्रतिबंधकत्वकल्पने
गौरवमिति ध्येयं तादृशसामग्रीमध्ये तथाविधासिद्ध्यभावानवेशेऽपि उपदर्शितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टतथाविधप्रत्यक्षसाम-
ग्र्याः अनुमित्साभावविशिष्टायाः अभावाविवेशेनातिरिक्तघटसंभवात् तस्माद्वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिं प्रति पर्वतो वह्नि-
मानिति सिद्धेरन्यविषयकत्वेऽपि प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकमित्युपदर्शितगुरुसंयतास्थेयमित्याहुः । तन्न विचारासहत्वात् तथाहि
आचार्यमते वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमितिं प्रति पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंधकत्वकल्पने पर्वतो वह्निमानित्यनु-
मितिं प्रति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेच्छाविशिष्टानुमितित्वप्रकारकेच्छाभावविशिष्टवह्निमत्पर्वतत्वावच्छेदेनेत्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्य-
क्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनमावश्यकं अन्यथा पर्वतो वह्निमानिति विधेयतानवच्छेदकप्रकारकानिर्णयादिघटिततथाविधवि-
शिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षसामग्रीकाले पर्वतो वह्निरित्यानंतर्यानुमितिकाले अनुमित्साविषयकेच्छाभावविशिष्टसिद्ध्यभावादिघटितानुमि-

राम०
१७

नुमितिस्थले पर्वतो वह्निमानित्याकारकज्ञानं जायते तस्मिन्नेव काले मानसत्वाभावेन स्वयं बोधात् ... सुषुप्सा मानसे दानीं मानसत्वाभावप्रयुक्ता मे नापि घा का विषयसिद्धिसंभवात् न ताद्दृशे च्छायाः सिद्धिप्रतिबंधकत्वम्
ज्ञानताद्दृशेच्छास्त्वे अनुमितिप्रसक्तस्वेच्छे दिद्दृक्षायां विषयसिद्धिसंभवात् न ... अनुमितिसामग्री कालीनताद्दृशेच्छायाः सिद्धिप्रतिबंधकताया तस्यां ...
विषयकप्रत्यक्षे घावितिष्ठ ... सामग्रीसत्वे पिता ... घावितिष्ठ ... तत्र अनुमितिसामग्रीसत्वे अनुमितेर्नैवोत्पत्त्या ... प्रत्यक्षस्वभावत्वात् इति या च्यं तदानीं प्रत्यक्षस्यापि प्रति ...
तौ इच्छा नाम तेन्यातिले नैयोनैजः फलमुच्यते तेन ताद्दृशसामग्र्या अप्रतिबंधकत्वे फलं न स्यान् इति तद्बोध्यं ) ६

तिसामग्री बलात् अनुमितेर्वारणासंभवात् न च तथापि घानुमितिं प्रत्यनुमितित्वप्रकारकेच्छाभावविशिष्टपर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंध
कत्वकल्पनान्मोक्ते दोष इति वाच्यं तथासति पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिसत्वे पर्वतो वह्निमानित्याकारकज्ञानं जायतामितीच्छासत्वे तथापि
घानुमित्यनुत्पत्त्यापत्तेः एवं चोपदर्शितापत्तिभियाऽनुमितित्वप्रकारकेच्छाभावविशिष्टायाः सिद्धेर्विशिष्यबोधेच्छाविशिष्टा
सत्वेच्छाविशिष्टा प्रत्यक्षसामग्र्याः पर्वतो वह्निमानिति तत्त्वानुमितिं प्रतिप्रतिबंधकत्वं कल्पनं स्यात् एव रूपकल्पेपदुपदर्शि
तेच्छानुदशाया मतेन तथापि घानुमितेः प्रति पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः प्रतिबंधकत्वमुक्तं न संभवति । ... वह्निव्याप्यधूमवान् पर
र्वत इति परामर्शबलात् यत्र व्याप्यवत्वेन पक्षधर्मतापन्नस्य वह्निमानिति स्वीकारे धूमलिंगकानुमितिसाधारणं विशिष्य पर्वतो वह्निमानिति सिद्धेरभा
व कार्यतावच्छेदकं यदि पर्वतो वह्निमानित्याकारकं धूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टपर्वतो वह्निमानिति सिद्ध्यभावत्वं कार्यता च्छे
दकं यदि पर्वतो वह्निमान् इत्याकारकानुमितित्वम् आलोकलिंगकेच्छाकालीनपर्वतो वह्निमानिति सिद्धेः ... प्रामाण्योपरामर्शोत्तं
धा सिद्धानुमितेरुत्पादेन व्यभिचारवारणाय मनुष्यजन्या मितिः स्याद्व्याप्यहितो वा सतरां प्रत्येकं लक्षणस्यासामान्यादि परस्परव्याभयसंबंधेन फल
परामर्शान्तरीयकापेक्षया मयूरतथापि घसिद्ध्यभाव कार्यतावच्छेदके कोटौ निवेशनीयं तथा च तन्मते व्याप्यविहितो सतरां त्यादि निवेशेन प्रयु

भिन्नाभावस्य पक्षानुमितिसामग्रीकालीनत्वं साध्यो भेदकूटविशिष्ट ... नाद्रोघायान्नुगमरूपेणोत्तेजकत्वं भिन्नविषयकानुमितिसामग्रीकालीनाप्यवन्स्य इत्यभिप्रायकस्य र्थ
मिथिप्रसिमाति । इत्युक्तं इदं केचन लिंगकपरामर्शकाले व्यभिचारवारणाय अन्यलिंगकपरामर्शाभावविशिष्टतल्लिंगकपरामर्शस्य स्वाधिकरणाभावच्छेदेन तादृशपरामर्श
भावेनान्यलिंगकेच्छाभावेनचाविशिष्टस्याधिकरणक्षणध्वंसाधिकरणोत्पत्तिकत्वरूपगुरुतराव्यवहितोत्तरत्वघटितकार्यतावच्छेदकलाघवाभिप्रायं बोध्यं तस्य परसंबंधं
रूपगुरुत्वं परामर्शे अन्यतावच्छेदके विषयतायास्तत्वेनातः कस्यापि ... तदवारणायाधिकहेतुत्वे ... गौरवात् ...

कत्वे रखं हुच्छरिह मेव । आचार्यमते तु धूमपरामर्शलिंगकेच्छाविरहविशिष्टतत्पावकसिध्यभावस्य कार्यतावच्छेदकं वह्निव्याप्यधूमवान्
यं तोयवह्निमानित्यनुमितित्वमिति कार्यतावच्छेदकं लाघवमनुपपन्नमेव । नव्यास्त्वाचार्यमते तथापि पक्षसिध्यभावस्य तादृशकार्यतावच्छेदकं प
लेपर्वतो वह्निमानिति सिद्धिकाले वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमित्युत्पत्तौ तत्र व्यभिचारेण गुरुपर्वतत्वाद्यवच्छिन्नोद्देश्यक
वह्निविधेयकानुमितित्वस्यैव कार्यतावच्छेदकत्वे तु यत्तन्मते आलोकलिंगकाले पर्वतो वह्निमानिति सिद्धिदशायां आलोकलिंगकपरा
मर्शजन्यानुमितौ व्यभिचारस्य विनाधूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टसिध्यभावस्य कार्यतावच्छेदकत्वेऽप्यव्यवहितोत्तरत्वादिसंबं
धेन धूमपरामर्शवैशिष्ट्यनिवेशेनान्यथासिद्धिः ... इति चेन्न । तथापि धूमलिंगकेच्छाविरहविशि
ष्टवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति सिध्यभावस्य कार्यतावच्छेदककोटौ धूमपरामर्शाव्यवहितोत्तरत्वनिवेशप्रयुक्तं लाघ
वस्यानुपपन्नत्वात् । आचार्यमते तादृशसिध्यभावस्य वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यनुमित्यवच्छिन्नं प्रति हेतुत्वकल्प
नेमे यानुपपत्त्यभावादित्याहुः । तदत्तिस्पृशीयः । वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानित्यादिसिध्यभावस्य कार्यतावच्छेदकं स्वाव्यवहि
तोत्तरत्वादिसंबंधेन सिद्धिविशिष्टयत्वाद्भिन्नज्ञानत्वं तथा सति यन्न्याद्यनुमितिप्रतिविशिष्टयेच्छाप्यबोधात्मकत्वं तत्र इच्छाविशिष्ट राम०
त्र इदं बोध्यं धूमलिंगकेच्छाविरहविशिष्टपर्वतो वन्ह्यभाववानिति सिध्यभावकार्यतावच्छेदके गुरुपर्वतत्वावच्छिन्नोद्देश्यकत्वनिवेशेऽपि वह्निव्याप्यधूमव
त्पर्वतसाध्यकनिवेशेऽपि ... आलोकलिंगकानुमितौ व्यभिचारवारणसंभवेनाव्यवहितोत्तरत्वानिवेशप्रयुक्तलाघवसंभवसत्वेऽपि तत्त्वं

वन्हिमत्पर्वतवान्देश इत्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानसामग्र्या अनुमितित्वसामान्यावच्छिन्नकार्यतायाः प्रतिबंधकत्वे कल्पनीये तत्तदवच्छेदकोटौ विशेषणतावच्छे-
दकप्रकारकनिर्णयात्मकपर्वतो वह्निमानिति निर्णयानिवेशेऽपि लाघवसंभवात् तत्र तथाविधनिर्णयाघटिततादृशसामग्र्यभावविशिष्टत्वं यत्तत्र तथाविध-
निर्णयाघटिततादृशसामग्र्यभावस्य हेतुत्वे कल्पनेनैव व्यभिचारवारणसंभवात् व्याप्तिज्ञानादिरूपकारणानां तु एवं दर्शनेन तत्कारणाभावकल्पनात् इति। न च तथाप्यनु-
मित्साकाले सिषाधयिषाया याः सामग्रीवत्कालेऽनुमितिः स्यात् तादृशसामग्रीवत्काले अनुमित्साऽसत्त्वकालेऽप्यनुमित्यापत्तिरिति वाच्यं। अनुमित्सापि
विशिष्टस्यानुमित्साया अपि हेतुत्वकल्पनात् अनुमित्सात्वरूपकारणविरहादेव तदभावेऽप्यभावात्। न च तथापि धूमलिंगकेच्छायाः कार्यतावच्छेदककोटौ धूम-
लिंगकेच्छाविशिष्टव्याप्तिनिवेशे चिन्तामणिमते गौरवं। आचार्यमते तु वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतो देशस्य कथं निवेश इति अनुमितित्वस्यैव तस्याः कार्यतावच्छे-
दकत्वे लाघवमिति वाच्यं। तादृशस्य धूमलिंगकेच्छायाः कार्यतावच्छेदकत्वेऽपि तुल्यत्वात् वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतत्वावच्छिन्ने विशेष्यतावच्छेदकवह्निव्याप्यधू-
मप्रकारकपरामर्शजन्यानुमितित्वविशिष्टविशिष्टेच्छायाः कार्यतावच्छेदकत्वं स्वीकार्यं। तथा च तयोः परस्परं व्यभिचारप्रसक्त्या उभयहेतुत्वे तरत्यादिसंबंधेन
न तदिच्छाविशिष्टत्वे तदिच्छाकार्यतावच्छेदककोटौ अवच्छेद्यमानत्वा[illegible]र विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिन्यनुमितिः कार्यतावच्छेदकानां। न च तथाविधत्वेन कार्यकारणभाव-
कल्पनापेक्षया इच्छाव्यक्तित्वेनैव कल्पनमिति वाच्यं। तथासति प्रामाण्यज्ञानाभावेनेच्छाभावात् व्यभिचारेषु कारणाभावेऽपि निगमनाविरहे तु का-
र्यविशेषाभावात् तदवच्छेदकगौरवप्रसंगात् तदपेक्षया अनुमित्सायाः हेतुत्वकल्पने एव समीचीनमिति। मणिकृन्मते तु अनुमित्सायाः प्रतिबंधकताया एव अ-
कल्पितत्वात् तथा चिन्तामणिकारमतेन गौरवाद्यभावात्। तथा हि पर्वतो देशश्च वह्निमानिति अनुमितिं प्रति स्वीयवह्निव्याप्तिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छे

अन्यत्र [illegible] ममताः यदवच्छेदेच्छायाः पर्वतत्वावच्छिन्नो देशस्य कानुमितित्वं। तथा वैशिष्ट्यानिवेशेऽपि सामंजस्यमिति चिन्तनीयमेतत्। ४

दृष्टौ धर्मलिंगककत्वप्रकारकत्वस्य साधारण्यापि परस्पराभयसंबंधेन व्याप्यवत्तानिर्णयविशिष्टायां यच्च प्रकारकत्वप्रकारकानुमिति प्रतिबंधकत्वमेवाने हि [redacted] दृ
विशिष्टपक्षवृत्तविनीधकत्व तन्निश्चयप्रकारकनिर्णयाभावत्वेन हेतुत्वं वान्यथा तदा ग्राह्यतायां नत्र लिंगभेदेनानुमितिसिद्ध्यभावयोः कार्यकारणभावोपि भेदे स्यात्
था च वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति वह्निव्याप्याकोपि यथा भवेत्तिसमकालं न परामर्शकालेऽआलोकलिंगकपर्वतो वह्निमान् इति वह्निविधेयकानुमित्यापत्तेरिति स्यात्
त्वेयन्निमानिति सिद्धिः कालीनानुमितेः पूर्वमप्युपदर्शितसिद्ध्यभावरूपकारणसत्वेन तथाविधसिद्ध्यभावहेतुतावच्छेदकसाध्यनिर्णयाभावेन तत्कार्यत्वाय च्छेदकको
प्रयवहितो समत्वादिसंबंधेन लिंगविच्छेदनियेनोपयोऽनाभावेन च्छिन्ना मणिकारमते पिनगोरधाय कानुभूति आचार्यमतेऽनुमितौ साध्यव्याप्तिविशिष्ट
हेतुभानं नियुक्ति एवमेवालोकं च नाप्यामिः अथ आचार्यमते च निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति तादृशपरामर्शोत्तरं वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतो वह्निमानिति स्यात्पक्षानुमितिरिति
कारे धूमाभावयान्यन्यभाववानिति त्यादिनिर्णयाविशिष्टधूमाभाववान्पर्वत इत्यादिनिर्णयस्वरूपतद्धर्मावच्छिन्नत्वस्याच्छेदे पक्षधर्मे दर्शनविधया
स्यात् तेन प्रतिबंधकत्वाकल्पने न लाघवात् आचार्यमते तथाविधच्छेदकधर्मदर्शनकालीनपर्वतविनोष्यधूमाभावप्रकारकबाधनिर्णयरूप
प्रतिबंधकसत्वस्याप्यवच्छेदकत्वेन ते दंता देवदत्तानीमनुमे त्यमुपमितिनिर्णीतात् एवमाचार्यमते यदि प्रत्यक्षप्रतितथाविधधर्मावच्छिन्नाभा
वच्छिन्नवह्निविधेयकानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पने नापि लाघवसंभवस्तन्मते तन्न धूमाभाववान्पर्वत इत्यादिबाधनिर्णयाभावघटिता
नुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पने नैवनिर्वाहात् एतेन धूमाभाववान्पर्वत इत्यादिबाधनिर्णयकालेऽआचार्यमतेऽनुमित्युपनायप्रसंगदृष्टि
निरस्तः तथाविधानुमितिस्वीकारे उपदर्शितलाघवस्याक्षततयाद्दर्शितबाधकालेऽनुमित्युपनायस्य न्याय्यत्वात् न चाचार्यमते घटाभाववान्दृष्टमा ॥राम॥ ११

मव्यासिद्ध्यादिनिर्णयविशिष्टघटाभाववान्पर्वत इत्याकारकनिर्णयरूपावच्छेदकधर्मवत्त्वमिति भावः घटितत्वव्याप्यत्वानुमितिसामग्र्याः घटादिप्रत्यक्षं प्रतिप्रतिब
धकत्वकल्पने गौरवमिति वाच्यं तथापि विधसामग्र्याः प्रतिबंधकतावच्छेदकप्रकारता दृष्टान्ताघटकावच्छेदकधर्मदर्शनाभावनिवेशे धूमाभाववान्घटाभा
ववान्नस्याभाववान्निरुक्तादिनिर्णयविशिष्टघटाभाववान्पर्वतो धूमाभाववान्न इत्यादिनिर्णयाभावानिवेशे नलाघवं संभवात् तन्मते तद
नीं घटाभावविषयकघटविशिष्टघटतानिरूपितधूमाभावप्रकारतानुमितिनिर्णयविशिष्टघटाभावप्रकारतानिरूपितप्रकारताविच्छिन्नविशेष्यतानि
लिनिर्णयस्याननुगमकत्वेनैतादृशानुमितेः धर्मदर्शनाभावघटितानुमितिसामग्र्यभावस्यापि दर्शितावच्छेदकधर्मदर्शनाल्लीनानुमि
तिसामग्र्यौ सदनुमितिसामान्यघटितयालघुघटादिप्रत्यक्षोत्पत्तौ बाधकाभावादिति न च तथापि घटादिप्रत्यक्षं प्रति धूमवान्यवन्मभाव
वानिरुक्तादिबाधेभावनिवेशेऽनुमित्यवच्छेदकमिति सामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेनानर्थं मते गौरवं चिन्तामणिकारमते तदनुमितिसामग्र्याः
ताभावेन घटादिप्रत्यक्षस्य लिंग्यादिविशिष्टाभावात् अनुमितिसामग्र्यभावप्रतिबंधकतावच्छेदकतेति वाध्यध्यवसायादि वै
त्वप्रयुक्तं लाघवमप्युपगम्यमिति वाच्यं आचार्यमते धूमवान्यन्यस्याभावघटकघटत्वादिनिरूपितस्वत्वं प्रति धूमपरामर्शान्यतमन्यस्य मिति
सामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्पनप्रयुक्तं लाघवसंभवेनोपदर्शितगौरवस्यादोषत्वात् तथा च लाघवं घटत्वावच्छिन्नविषयताभावविशिष्टत्वे
तावच्छेदकप्रकारकनिर्णयासमयधूमाभावविशिष्टविषयतानिरूपितवन्ह्याभावनिष्ठप्रकारताशालिनिर्णयस्य [redacted] तथापि विषयत्वमिति

इदमत्रबोध्यं यद्धूमवान्नवन्ह्याभाववानिति निर्णयस्य धूमलिंगपरामर्शसामग्रीतस्य व्यभिचारनिर्णयरूपत्वात् धूमलिंगकपरामर्शसंभवः परतश्च तादृशनिश्चयस्य
कितया दोषविशेषजन्यतया वा कथंचित् संभवेपि धूमव्याप्यवच्छेदेन वन्ह्यभाववत्तानिर्णयविशिष्टधूमवत्तानिश्चयस्य वा हृद विशिष्टज्ञानसामान्यप्रतिबंधकस्य स्वेनाभि
तमते तद्दूषितत्वानुमितेः संभवात् तदनुमितिसामग्रीप्रतिबंधकतावच्छेदकोटौ तादृशाघटाभावप्रवेशे अनुपयोगिता इति न किंचिदेतत्

२८

प्रतिबंधकीभूतबाधबुध्याभावकूटत्वेन तादृशप्रतिबंधकत्वेन तदुत्तीनमनुमितेरनुत्पत्त्यापादनमत्यप्रसक्तेन्दोरिति चेत् मैवं उपादर्शितेलाघ
वबलेन चिंतामणिकारसंमतपर्वतो वन्हिव्याप्यधूमवानिति परामर्शानंतरं प्रतिपक्षाभाववाधाभावेति इत्यादिनिरूपयस्य मणिमंत्रोदिन्यायेन स्वतंत्रप्रति
बंधकत्वकल्पने नैव सामंजस्यं अनुमितौ साध्यव्याप्यहेतुमानस्य निर्वृत्तिवलात् । अथ धूमाभावावच्छिन्नविनूब्यतानिरूपितवन्ध्यभावानि
रूप्रकारतानूरालिनिर्णीविच्छिन्नधूमाभावप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतानूरालिनिर्णीयाभावकूटावच्छेदकधर्मदर्शनाभा
वाघटितत्वविधानुमितिसामग्रीविच्छिन्नान्यत्वावच्छिन्नप्रतितथाविधावच्छेदकधर्मदर्शनाभावाघटिततादृशानुमितिसामग्र्यांप्रतिबंधकत्व
कल्पते तथाविधावच्छेदकधर्मदर्शनकाले वादृशसामग्रीबलात् दादिप्रत्यक्षं जातं तत्र धूम्यकाले चिव्यनुमितिसामग्रीकाले तादृशसा
मग्रीबलात् दादिप्रत्यक्षनिवारणाय तथाविधावच्छेदकधर्मदर्शनविच्छिन्नत्वावच्छिन्नप्रतितथाविधावच्छेदकबाधधर्मदर्शनस्य हेतुत्वंकल्प
तेन चैतादृशकार्यकारणभावकल्पते गौरवमिति वाच्यं तत्कल्पनेपदादिप्रत्यक्षस्य निवृत्तिमत्सर्वतोबोधकतत्वस्य अन्यवन्हिमत्सर्वतोपद
र्शनानिवृत्तिबाधकोक्षसामग्रीप्रतिबंधकत्वस्यैव कल्पनीयत्वात् द्वाविंशकोटेतादृशावच्छेदकधर्मदर्शनाभावस्यानिवेशेन लाघवसंभवो तत्पाता
दृशावच्छेदकधर्मदर्शनाभावाघटितउपदर्शितक्लृप्तबोधसामग्रीविच्छिन्नान्यावच्छिन्नप्रतितथाविधावच्छेदकधर्मदर्शनाभावघटिततादृ
शानुमितिसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनेनैव निर्वाहादिति । उपदर्शितसकलेनैव सर्वत्र कार्यतावच्छेदककोटौ सामग्र्यादिवैशिष्ट्यमध्याहितो तर
त्वादिसंबंधेन बोध्यम् तथाविधसामग्र्यभावकार्यतावच्छेदके तथाविधसामग्रीविच्छिन्नान्यानुमितेर्निवेशो गौरवंनानूंकनीयं प्रमाणवत्त्वं प्रतितथा
विधसामग्र्याः अनंतप्रतिबंधकत्वकल्पनेनलाघवसंभवादित्यलमतिनूयविस्तरेणेति पूर्णोग्रंथः ॥ ५२ = ५२ ॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहार्पणमस्तु ॥ ॥ राम०

महीभर्तामंदराद्रिणा राज्ञा च भूभृत्सु श्रीमथितस्यन तु स्वयं कस्यापि मथितुरिति भावः चिरात्प्रभृति विगतनिद्रियः उत्
सन्नेतरमेवास्याः हरिणा स्वीकरणादिति भावः ॥ जलनिधेश्च तदा प्रस्थानसमये महदंतरं दूरगमनाद् विप्र
वेधानं उत्करीत्साम हत्तारत्नम्पं चाभवत् ॥ अत्रोपमेयस्य हरिबलस्योपमानजलनिधेराधिक्यवर्णनाद्व्यति
रेकालंकारः ॥ चंपकावलीवृत्तं ॥ राचितेनेति केचित् ॥ नजसुजपुरस्तताजजरेर रचितास्तु विरुद्धदिग्यतिरिति लक्षणा
त् ॥ धृतश्रीवृत्तमिति केचित् ॥ रचितेति केचित् ॥ नजसुजपुरस्तताजजरेर रचितास्तु विरुद्धदिग्यतिरिति ल
क्षणात् ॥ ८२ ॥ इति पदवाक्यप्रमाणपारावारपारीण श्रीमहोपाध्याय कोलाचल मल्लिनाथसूरि विरचितायां
माघकाव्यव्याख्याने श्रियंकाख्ये तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्रीभद्रकाल्यै नमः ॥ ॥ श्री

॥ निश्वाससधूममंसहरत्नभाभिर्भित्वोच्छितं भूमिमिवोरगाणां ॥ नीलोपलस्यूतविचित्रधातुम
॥ सौ गिरिं रैवतकं ददर्श ॥ १ ॥

निश्वासेति ॥ नीलोपलैरिंद्रनीलमणिभिः स्यूताः प्रोताः विचित्रा नानावर्णा धातवो गैरिकादयो यस्य सः तं तथा
भूमिं भित्वा रत्नभाभिः सह मणिरुचिभिः ॥ नागशिरोमणिकांतिभिरित्यर्थः ॥ सह उच्छितं ऊर्ध्वं निर्गतं ॥ अतएवो
रगाणां भुजगानां निश्वाससधूमं फूत्कारबाष्पमिवास्थितं रैवतकं रैवतकाख्यं गिरिं असौ हरिर्ददर्श ॥ स्यूतेति
सिव्यतेः कर्मणि क्तः ॥ च्छोः शूडनुनासिके चेत्यूठादेशे यणादेशः ॥ अत्र गिरेर्विशिष्टवर्णनीलत्वेन विशिष्टध्व
मे । मलोत्प्रेक्षा ॥ सर्गेऽस्मिन्नानावृत्तानि तत्रादावष्टादशोपजातयः ॥ तल्लक्षणं तु कथितमिति तानेतरसर्गे

दो अत्रासमासितिगिरिवर्णनमेव ॥ १ ॥ गिरिं ददर्श स्फटिकेकी दृशमित्याकांक्षायां तमेकाब्धयेनाष्टभिर्विशिनष्टि ॥
गुर्वीति ॥ गुर्वीः महतीः दृषदः शिलाः तदीरिसर्थः ॥ पाषाणप्रस्तर ग्रावोपलाश्मानः शिलादृषदित्यमरः ॥ उ
पर्युपरि दृषद्भ्यः समीपापरिप्रदेशाय स्थः ॥ उपर्यध्यधसः समीपे इति द्विर्भावेत योगाद्द्वितीया यथाह्न वाम
नः ॥ उपर्यादिषु सामीप्ये द्विरुक्तेषु द्वितीयेति समन्तादजस्रं उन्नमद्भिः ॥ दर्शकालान्विच्छेदेनोन्नतद्भिरित्यर्थः अ
तएवतैरंबुमुचां वितानैः ॥ मेघवृन्दैः निमित्तेन पुनः दिवसस्य भर्तुः सूर्यस्य मार्गरोधं विध्यायमानमिव
विध्यवस्थाचरं तं तद्धर्ममिमानमित्यर्थः ॥ आचारक्यवंताल्लट्‌ स्थानजात्‌ ॥ पुनारोद्धुमित्यत्ररोरीति
॥ गुर्वीरजस्रं दृषदः समन्तादुपर्युपर्यंबुमुचां वितानैः ॥
विंध्यायमानं दिवसस्य भर्तुर्मार्गं पुनारोद्धुमिवोन्नमद्भिः ॥ २ ॥
रेफलोपः द्रलोपेणोदीर्घः ॥ अत्र विध्विन्नमे घोन्नमनविंध्यायमानत्वोत्प्रेक्षणात्क्रियानिमित्तात्क्रियास्वरूपो
त्प्रेक्षा ॥ २ ॥ क्रांतमिति ॥ पुनः नवानि प्रभाजालानि बिभ्रतीति नवप्रभाजालभृन्ते तस्तेषां मणीनां संबंधिन्या
कांचनवत्प्रभा आस्वर्णसानुप्रसृतया रुचा दीप्त्या क्रांतं व्याप्तं पुनः शिलानां मेचकोपलानां इंद्रनीलानां ना
श्यामलतया श्यामलिम्ना अभिरामं तथा आमंत्रितवध्वाभिः मकरंद भरितत्वा रोहत भृंगाभिः ल
ताभिः श्रितं व्याप्तं ॥ इतः परं यत्तत् यमकं वक्ष्यतितत्र तत्र देवालंकारः अथोलंकारश्च भुग्वेय इतियथा

संभवन्मुख्यं ॥ यमकलक्षणं त्वाचार्यदंडिनोक्तं ॥ अव्यपेतमुपेता वामावृत्तिर्वर्णसंहते ॥ यमकं तच्च पादानामा
दिमध्यांतगोचरं ॥ एकंद्वित्रिचतुः ॥ पादयमकानां चकल्पना ॥ आदिमध्यांत मध्यांत अंत सर्वत ॥ अयं तबह
वस्तेषां भेदाः संभेदयोनयः ॥ सुकरा दुःकराश्चैव वर्ण्यंते तत्र केनचित् ॥ ३ ॥ सहस्रमिति ॥ सहस्रसंख्या
येषां तैः सहस्रसंख्यैः शिरोभिः शिखरैः शीर्षैश्च गगनं तथा तत्संख्यैः पादैः प्रसंतपर्वतेश्चरणैश्च भुवं
व्याप्य वितिष्ठमानं अवतिष्ठमानं ॥ समवप्रविभ्यः स्थः इत्यात्मनेपदं ॥ यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्धा खं नाभि ।

॥ कांतं रुचा कांचनवप्रभाजा नवप्रभाजालभृतां मणीनां ॥ श्रितं शिलाश्यामलताभिरामं त्रि

॥ तं षड्भिदाभिः ॥ ३ ॥ कांतमिति ॥ सहस्रसंख्यैः गगनं शिरोभिः पादैर्भुवं व्याप्य वितिष्ठमानं ॥ विलो

॥ चनस्थानगतोष्णरश्मिनिशाकरं साधु हिरण्यगर्भं ॥ ४ ॥

लताभिरा
मं

॥ श्चरणौ क्षितिः ॥ स्वयंभुश्चक्षुर्दिशः श्रोत्रे तस्मै लोकात्मने नमः ॥ विलोचनयोर्यत्र स्थाने योग्यप्रदेशे तेन
तोष्णरश्मिनिशाकरो यस्य तं अन्यत्र नेत्रीभूतार्केंदुमित्यर्थः साधु सं हिरण्यगर्भं ब्रह्माणमिव स्फुरत्सा ॥
सहस्रशीर्षेत्यादिरितिभावः ॥ ४ ॥ क्वचिदेकदेशोज्ज्वलानामपायेनावगमेन विपांडुराणि सुधांशुभिः तरवे
योनौ क्षालितं यदुत्तरीयं तत्प्रतिमा तत्समाना घनविर्य्यबांतानि जन्मानि मेघानां बिभ्राणं दधानं ॥ भूकंते
रिशानचूः ॥ अंतरखो मायाः पार्वत्याः अंगसंगेनार्धभूतेभविमेंदुमेन भागस्थापितं भस्मयस्यतं स्म

रारिं हरमिव स्थितमित्युपमालंकारः॥७॥ छायामिति॥ निजस्त्रीणां स्वकीयांगनानां चटुषु प्रियवचनेषु॥
लालसाः लुब्धाः॥ लोलुपो लालुभो लोलो लोलंपटो लालसो लस इति यादवः॥ तेषां निजस्त्रीचटुलालसानां
मदेन किंचिच्चटुलाः चपलाश्च ते अलसाश्च॥ विशेषणयोरपि मिथो विशेषणविशेष्यभावविवक्षा
यां विशेषणसमासः॥ तेषां चटुलालसानां विहंगमानां हंसादिपक्षिणां उत्पिंजलानि जातानि उत्पिंजलजा-
तानि॥ सर्ववत्समासः॥ तानि पत्राणि येषां तैरुत्पिंजलजातपत्रैः रतिपिंजरीभूतदलैरित्यर्थः॥ रलयोरभे-
दः जलजैरेव जातपत्रैः छायां अनातपं कुर्वाणं॥ एतेन महती कमलाकरसमृद्धिर्व्यज्यते॥८॥

॥क्वचिज्जलापायविपांडुराणि धौतोत्तरीयप्रतिमच्छवीनि॥ अभ्राणि बिभ्राणमुमां-
॥गसंगविभक्तभस्मानमिव स्मरारिं॥७॥ छायां निजस्त्रीचटुलालसानां मदेन किं-
॥चिच्चटुलालसानां॥ कुर्वाणमुत्पिंजलजातपत्रैर्विहंगमानां जलजातपत्रैः॥८॥
॥स्कंधाधिरूढोज्वलनीलकंठानुर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहींद्रैः॥ प्रवर्तितानेकलताभजाद्यानुरु-
॥ध्यानननं तानि वधारयंतं॥९॥

स्कंधेति॥ पुनः स्कंधं प्रकांडं अधिरूढाः स्थिताः उज्वलाः नीलकंठा मयूरा येषां तान् अन्यत्र स्कंधाधिरूढाः
अंसस्थिताः उज्वलनीलाः कंठाः ग्रीवा येषां तान्॥ अंसप्रकांडयोः स्कंधः इत्यमरः॥ अहींद्रैः श्लि-
ष्टतनून् श्लिष्टदेहान्॥ एकत्र तथा वासस्यान्यत्र तद्भूषणत्वाच्चेति भावः॥ प्रवर्तितानि चालितानि अ-

[OrderDescription]
,CREATED=23.01.20 12:13
,TRANSFERRED=2020/01/23 at 12:21:53
,PAGES=45
,TYPE=STD
,NAME=S0002635
,Book Name=M-2402-PRAMARSH KHAND
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF

FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF

FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF

FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,